

Demokrat Partiden Bir Siyasi Portre:

Samet Ağaoğlu

Gülay SARIÇOBAN

Hacettepe Üniversitesi

SARIÇOBAN, Gülay, Demokrat Partiden Bir Siyasi Portre: Samet Ağaoğlu. CTAD, Yıl 9, Sayı 17 (Bahar 2013), s. 77-104.

Ağaoğlu ve partisi DP Türk siyasal hayatını uzun yıllar yönlendiren, etkileri günümüze kadar uzanan bir siyasî mirası bırakmıştır. Bu miras, devlet ağırlıklı bir yönetim biçiminden, toplum ağırlıklı bir siyasal sisteme geçiş süreci içinde, Türkiye’de demokratik rejimin biçimlenmesinde ve siyasal hayatın değişmesinde çok önemli rol oynamıştır. Bu kültürel mirasın yanında, DP ile yeni bir siyasetçi tipi de ortaya çıkmıştır. Aslında, çok partili sisteme geçilmesiyle beliren, DP ile şekillenen ve günümüze model oluşturan bu yeni siyasetçi tipini, halkın ayağına giden, popülist söylemleri olan, dini ön plana çıkaran, vaatlerinin arkasında durmayan, muhalefeti sınırlandırmak adına demokratik değerlerden ödün veren, ancak diğer taraftan cesur, bilinçli, liberal politikalar üretebilen, Batıyı hedef alan ve kalkınmaya öncelik veren kişi biçimde nitelendirebiliriz. Bu çalışmada siyasi portresini incelediğimiz Türkçü, Milliyetçi Ahmet Ağaoğlu’nun oğlu olan Samet Ağaoğlu, DP’nin siyasal atmosferi içinde yetişmiş bir kişi olarak bu siyasetçi tipinin niteliklerini önemli oranda taşımaktadır. DP içinde farklı bir duruşunun olması ise yetiştiği aile ortamı ve baba kaynaklı fikirler etrafında politika yapmasından ileri gelmektedir.

Anahtar Sözcükler: DP, Ahmet Ağaoğlu, Samet Ağaoğlu, Çok Partili Sistem, Liberal.

SARIÇOBAN, Gülay, A Political Portrait from Democratic Party: Samet Ağaoğlu. CTAD, Year 9, Issue 17 (Spring 2013), p. 77-104.

Ağaoğlu and his party (DP) bequeathed a political legacy that leded his political life and whose effects have still been felt. This legacy played an important role in forming the democratic regime and the change in the political life during the process of transition from a state ruling system into a public ruling system. Beside this cultural legacy, a new political figure also emerged together with DP. In fact, we can identify

this new political figure, who emerged as a result of transition into multi-political system, is formed by DP and acts as a model today, as the one who goes public, is populist in his statements, favors religion, never keeps promises, ignores democratic values for the sake of limiting the opposition parties, but on the other hand the one who is brave, conscious, can form liberal policies, targets the west and gives priority to development. The son of Turkish and Nationalist Ahmet Ağaoğlu, Samet Ağaoğlu whose political portrayal we examine in this study has, to a large extent, the characteristics of this new political figure that grew up in the political atmosphere of DP. This different figure in DP is the result of his family environment in which he grew up and is engaged in politics relying on the opinions of his father.

Keywords: DP, Ahmet Ağaoğlu, Samet Ağaoğlu, Multi-Political System, Liberal.

Giriş

Samet Ağaoğlu, Türkiye'ye göç eden, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinin önde gelen fikir adamlarından ve siyasetçilerinden olan Ahmet Ağaoğlu'nun oğludur. Samet Ağaoğlu'nun baba tarafının ailesi XVIII. yüzyılda Erzurum'dan önce Gence'ye oradan da Karabağ'a yerleşmiş ve Karabağ beylerinden Hakverdioğulları ailesi ile akrabalık kurmuştur.¹

Dedesi Mirza Hasan, Karabağ'ın tanınmış Kurtlarelî kabilesindendi.² İsminin önünde "Mirza"³ ünvanının bulunuşu bize dedesinin ulema sınıfından olduğunu göstermektedir. Mirza Hasan'ın babası Mirza İbrahim ise, Şuşa'nın en meşhur ailelerinden biriydi, hattattı ve Türkçe şiir yazardı. Kısacası bütün aile denilebilir ki ilim ve irfan sahibiydi. Özellikle Mirza Hasan'ın dayısının ailesi Karabağ'ın en meşhur ulema ocaklarındandı.⁴ Samet Ağaoğlu'nun babaannesi ise Sarıca Ali adıyla anılan bir Türkmen göçebe ailesinden olan Refii Bey'in kızı Taze hanımdır.⁵

Annesi Sitare Ağaoğlu, Karabağ'ın en eski ve en asil ailelerinden "Veziroflar"ın yani Vezir oğullarının kızı idi. Samet Ağaoğlu'nun ifadesiyle

¹ Yusuf Akçura, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri - 1928 Yılı Yazıları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 201.

² Samet Ağaoğlu, *Babamdan Hatıralar*, Ağaoğlu Külliyyatı, Ankara, 1940, s. 64.

³ İsimlerinin önündeki "mirza" sıfatı, Fars/İran toplumsal hiyerarşisinin somutlaşması ve bir tür saygınlık belirtisidir. Şii geleneğinde bu unvan, resmi yazışmaları yürüten veya ulema sınıfı dışında kalmakla birlikte ilahiyat bilgisine sahip bulunan kesim için de kullanılmıştır. 1900'lerin başlarında mirza statüsü dünyevi bir anlam kazanarak dönüşüme uğramış, Rus okullarında yetişen yeni öğretmen kadrolar bu unvanı mollalardan devralmışlardır. Bunlar "gelecekçi molla"dan "modern muallim" e geçiş evresinde köprü oluşturmuşlardır. Ufuk Özcan, *Ahmet Ağaoğlu ve Rol Değişikliği*, Akademi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 14.

⁴ Akçura, *age.*, s. 202.

⁵ Fahrettin Gülseven, "Ahmet Ağaoğlu'nun Hayatı, Fikirleri, Siyasî ve Sosyal Mücadeleleri", *Azerbaycan Dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran 1989, s. 74.

“ufak tefek, esmer, kara gözlü, zayıf” bir kadın olan Sitare Hanım’ın okuyup yazması dışında başka bir tahsili yoktu. Fakat eski, asil bir Azeri ailesinin maddi manevi zenginliği içinde kendini geliştirmişti.⁶

Samet Ağaoğlu’nun babası, yalnız Azerbaycan ve Türkiye’nin değil, bütün Türk âleminin tanınmış düşünür ve ilim adamlarından biri olan Türkçü, milliyetçi, politikacı ve yazar Ahmet Ağaoğlu kültürlü, varlıklı ve mutaassıp bir aileden gelmektedir.⁷

Bu noktada Samet Ağaoğlu’nun kişiliğinin gelişimde önemli rol oynayan babası Ahmet Ağaoğlu’nun hayat hikâyesi üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Zira politika ve fikir hayatına çok küçük yaşlardan itibaren baba evinde ve çevresinde hazırlanan Samet Ağaoğlu babasından aldığı fikirleri kendisine rehber edinmiş ve aynı hedef ve amaçlar doğrultusunda mücadeleye devam etmeyi bir borç bilerek siyasete atılmıştır.

Ahmet Ağaoğlu, 1869 yılında Azerbaycan’ın Şuşa şehrinde doğmuştur. İlk tahsilini mahalle mektebinde ve Şuşa’da İslami ilim ve irfanı ile tanınmış olan dindar ve mutaassıp amcası Mirza Mehmet’in nezareti altında yapan Ağaoğlu, Arapça ve Farsça’yı bu devrede öğrenmiştir. Amcası tarafından molla olarak yetiştirilmek istenen Ağaoğlu, annesinin gizli teşvik ve yardımı ile Rusça öğrenmiş ve şehrin Rus orta mektebine girmiştir. Lise tahsiline de aynı şehirde başlamış ve Tiflis’te tamamlamıştır. Ailesinin bütün muhalefetine rağmen annesinin desteğiyle, yüksek tahsil için evvela Petersburg’a ve sonra Paris’e giderek hukuk mektebi ile “College de France”ı bitirmiştir.⁸

Azeri Türkleri içinde okumak için Avrupa’ya giden ilk gençlerden olan Ağaoğlu, yaklaşık altı yıl kaldığı Paris’ten 1894’de tahsilini bitirerek memleketi Kafkasya’ya dönmüştür. İlk iş olarak Azerbaycan’da milli duygu ve şuurunun uyanması için İsmail Kasprenski, Hüseyin Zade Ali, Ali Merdan Topçubaşı gibi kimselerle beraber yoğun bir faaliyete başlamıştır. Bir taraftan muallimlik yaparak hayatını kazanmaya çalışırken, diğer taraftan günlük Hayat ve daha sonra İrşad ve Terakki gibi gazetelerde Azeri Türklerini aynı ülküde birleştirmeye ve birliğe engel olan şii-sünni husumetini kaldırmaya çalışmıştır. 1901’de basılmış olan “İslam’a Göre ve İslam Âleminde Kadın” unvanlı Rusça bir risalede, Müslümanların kurtarılmasının maddi, manevi, hatta siyasî kalkınmalarının iki meselenin haline bağlı bulunduğunu ve bunlarında kadın ve alfabe meselesi olduğunu ileri sürmektedir. Yine bu risalenin devamında “Müslüman âleminin uyanması ve o âlemin medeni milletler muhitine girebilmesi için, çok şiddetli bir sarsıntıya ihtiyaç vardır; Müslümanların kendi reformasyon devrini geçirmeleri ve içlerinden gayet kuvvetli bir irade sahibi ve

⁶ Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, Baha Matbaası, İstanbul, 1969, s. 189-190.

⁷ Gülseven, agm., s. 72.

⁸ “Ölümünün 26. Yılı Vesilesiyle Ahmet Ağaoğlu”, *Meydan Dergisi*, Sayı: 18, 18 Mayıs 1965, s. 4.

nefsini iş için tamamen fedaya hazır bir adamın gelip çıkması lazım gelir” demektedir.⁹

Bütün bu mücadeleleri sırasında 1902’de Karabağ’da iken, Karabağ’ın en büyük ve entelektüel ailelerinden biri olan Vezirzadelerin kızı Sitare Hanım’a gönlünü kaptırır. Ağaoglu Sitare Hanım’ı ailesinden ister. Ancak, Sitare Hanım’ın çok otoriter olan annesi kızını “Frenk Ahmet’e” veremeyeceğini söyler. Samet Ağaoglu’na göre bu lakap “Karabağ halkının, şarkın o ince istihza esprisiyle babasına taktığı bir isimdir”. Ağaoglu kendisine bu şekilde hitap edilmesinden hiç bir zaman rahatsız olmamıştır. Daha sonra Ahmet Ağaoglu Petersburg’ta bulunduğu bir sırada Sitare Hanım’ın dayısı ile karşılaşır. Konu açılır, Sitare Hanım’ın dayısı Ferruh Bey, “Ben Sitare’yi sana verdim” der ve derhal Şuşa’ya telgrafla durumu bildirir. Bu sırada Sitare Hanım’ın annesi de ölmüş olduğundan hiçbir engel çıkmaz. Böylece Ahmet Bey’le Sitare Hanım’ın evlilikleri biraz gecikmek suretiyle de olsa gerçekleşir.¹⁰ İlk çocukları Süreyya, daha Karabağ’da iken 1903 yılında dünyaya gelir. Aile daha sonra Bakü’ye yerleşir. Sırasıyla Tezer, Abdurrahman ve Samet Bakü’de, Gültekin ise İstanbul’da hayata gözlerini açarlar.¹¹

Ağaoglu 1905–1908 yıllarında Kafkasya’da milliyetçi hareketin ortaya çıkmasında rol oynayan küçük bir aydınlar topluluğunun aktif ve önde gelen üyesidir. Bu dönemde, Kafkasya’da Ermeni-Azeri çatışmasının gündeme gelmesi de Azeri milliyetçiliğinin gelişmesini pekiştiren bir olaydır. Bu gelişmeler üzerine Ağaoglu bir yandan yayıncılık faaliyetini sürdürmüş, diğer yandan Ermeni saldırılarına karşı mücadele etmek amacıyla kurucuları arasında bulunduğu *Difai* adlı gizli bir milis örgütünün yöneticiliğini üstlenmiştir. Azerbaycan’ın yakın siyasî tarihinde önemli bir rol oynayan bu örgütün eylemleri, Ermeni şiddet örgütlerinin yanı sıra, üst düzeyde sivil ve askeri Rus görevlileri de hedeflemektedir. *Difai* milisleri sadece Bakü’de etkili olmamış, İran’daki halk ayaklanmalarının da yönetici çekirdeğini oluşturmuştur. Ağaoglu ile birlikte birçok Kafkasyalı aydının Rusya’yı terk etmek zorunda kalmaları, milliyetçi faaliyetlerine ve bu örgütlerle olan ilişkilerine bağlanabilir.¹²

Bu sırada Osmanlı Devletinde gerçekleşen 1908 Meşrutiyeti, Türklük için çalışmak isteyenleri bütün Türk âleminde İstanbul’a çekmiştir. Ahmet Ağaoglu da bunlardan biridir.¹³ 1909’da İstanbul’a gelen Ağaoglu, önce Maarif Nezareti müfettişliğine ve Süleymaniye Kütüphanesi müdürlüğüne, bir süre sonra da Darülfünun Edebiyat Fakültesinde yeni açılan Türk Medeniyeti Tarihi kürsüsünde müderrisliğe atanır. Burada Türk-Moğol Tarihi ve Rusça derslerini verir. Ancak, buradaki görevi müderrislikle sınırlı kalmamış, 1911 yılında

⁹ Meydan, agm., s. 4

¹⁰ Süreyya Ağaoglu, *Bir Ömür Böyle Geçti-Sessiz Gemiyi Beklerken*, Ağaoglu Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 8. Gülseven, agm., s. 85, Samet Ağaoglu, *Babamın Arkadaşları*, s. 190.

¹¹ Gülseven, agm., s. 85.

¹² Özcan, age., s. 53.

¹³ Nadir Devlet, *Rusya Türklerinde Milliyetçilik (Türklük) Rubunun Gelişmesi*, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul, Ekim 1981, s. 157.

Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri meclisinin ve fakülte ıslahat komisyonunun başkanlığını üstlenmiştir. Ayrıca, Edebiyat Fakültesi dekanlığına atanmıştır. Böylece, öncülüğünü Ziya Gökalp'ın yaptığı üniversite reformunun önde gelen savunucuları ve aktif uygulayıcıları arasında yer almıştır.¹⁴

Bu görevlerinin yanı sıra Osmanlı kamuoyunda önemli etkiler uyandıracak olan Türkçü oluşumların inşasında da rol oynamıştır. *Türk Ocağı* gibi önde gelen Türkçü bir kuruluşun ve 1911'de çıkan ve Türk milliyetçiliğinin fikir organı olan *Türk Yurdu* dergisinin kurucuları arasında yer almıştır.¹⁵ 1912 yılında memuriyetten istifa ederek, İttihat ve Terakki Fırkasına katılır ve fırkanın Merkez komitesi üyeliğine seçilir. Fransızca yayınlanan *Jeune Turc* (Jön Türk) gazetesinde de yazmaya devam eder. 1914'te Afyonkarahisar'dan milletvekili seçilerek "Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na" girer.¹⁶ Onun bu seviyeye gelmesi parlamentoda Türkçülüğün siyaset düzeyinde benimsenmiş olduğunun bir göstergesidir.

Ağaoğlu'nun üst düzeyde görevlere getirilmesi, özellikle İttihatçı siyaset sözcülüğü, Ağaoğlu'nu İttihat ve Terakki aleyhtarı kesimlerin önde gelen hedeflerinden biri haline getirmiştir. İtilafçı çevrelerin "Rus işbirlikçisi" suçlamalarıyla karşılaşmıştır.¹⁷ Agayef soyadını kullanması da "Rus sempatanlığının" sözde kanıtı olarak gösterilmiştir.¹⁸

I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Rusya'da ihtilal olup oradaki Türkler bağımsız devletler kurmaya başlayınca Ahmet Ağaoğlu Azerbaycan'a yardım için gönderilen orduda siyasî müşavir olarak bulunur. Bu suretle Azeri Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunda esaslı rollerden birini oynayan Ağaoğlu, 1918'de İstanbul'a dönmüş ve İngilizler tarafından diğer birçok devlet ricali ile Malta'ya götürülmüştür.¹⁹ 1919'da Malta'ya sürülen Ağaoğlu, İngilizler tarafından Alman destekli *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde "Ermeni kıyımını teşvik edici yazılar kaleme almak" gerekçesiyle bir savaş suçlusu olarak 61 kişilik öncelikli listeye dâhil edilmiştir. Kendisi hakkındaki İngiliz istihbarat belgelerinde "Musevi kökenli bir Tatar" olduğu, "gençlik yıllarında Çar'lığa bağlı Ohrana adlı polis örgütünde provokatör" olarak çalıştığı, Ermenilere karşı yürütülen şiddet hareketlerinden sorumlu olduğu, Rus yönetimince "Panislamizm propagandacılığı" ile suçlandığı, "İslamlağa hizmetleri dolayısıyla" Osmanlı vatandaşlığına kabul edildiği belirtilmektedir.²⁰ Aslında gerçek neden, onun önde gelen İttihatçılar arasında, İngiltere karşıtı kadroların ön saflarında yer

¹⁴ Özcan, *age.*, s. 92, Mehmet Ali Ayni, *Dariülfünun Tarihi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 77.

¹⁵ Özcan, *age.*, s. 102.

¹⁶ Gülseven, *agm.*, s. 92.

¹⁷ Mevlanzade Rifat, *Türkiye İnkılabının İç Yüzü*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993, s. 218.

¹⁸ Özcan, *age.*, s. 94.

¹⁹ Meydan, *agm.*, s. 4.

²⁰ Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 70.

almış olması, Alman yanlısı eylemlerinin ve propaganda yazılarının tehlikeli bulunmasıdır.²¹

Ağaoğlu, Malta'ya sürülmesini haksız bir siyasî karar olarak değerlendirmiş ve İngiliz yetkililere karşı hukuk mücadelesine girmiştir. Lord Curzon gibi üst düzey İngiliz devlet yetkililerinden adalet talebinde bulunmuştur. Ancak bu tür girişimlerinden bir sonuç alamamıştır. Fakat Malta'da iken yazdığı *Üç Medeniyet*²² adlı eserinde Batının sömürü zihniyetini bütün çıplaklığı ile ortaya koymuştur. Ağaoğlu'na göre Uzak-Doğu Buda medeniyeti gibi, yakın doğu İslam medeniyeti de batı medeniyetine kesin şekilde yenik düşmüşlerdir.²³

Ağaoğlu'nun iki yıl süren Malta esareti, Ankara hükümetinin girişimleriyle 30 Mayıs 1921'de sona erer.²⁴ 1921 yılının Haziran sonlarında Ankara'ya giden ve Hamdullah Suphi tarafından Atatürk'e takdim edilen Ağaoğlu, 29 Kasım 1921'de de Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'ne tayin edilir. Fakat, İsmet paşa ile olan fikir ayrılıkları sebebiyle, 11 Ağustos 1923'te bu görevinden istifa eder.

Zaferden sonra Ağaoğlu, ikinci ve üçüncü Büyük Millet Meclisinde (11 Ağustos 1923–26 Haziran 1927, 1 Kasım 1927–26 Mart 1931) Kars mebusluğu yapar. Aynı zamanda yeni kurulan Ankara Hukuk Fakültesinde Teşkilatı Esasiye hocalığı ve *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi başyazarlığı yapmıştır. Ayrıca, Milli Mücadele'de Ankara'nın sesini tüm dünyaya duyurmak için kurulmuş bulunan *Anadolu Ajansı*'nın yeni baştan kurulması görevini de Atatürk, Ağaoğlu'na verir. Böylece, *Anadolu Ajansı*, 1924 yılından itibaren bir Anonim şirket olarak faaliyetini sürdürmeye başlar. Ağaoğlu, Genel Müdür ve Yönetim kurulu başkanı olarak Ajansı bir süre yönetir.²⁵

1930 yılında Atatürk'ün ısrarları üzerine SCF'nin (Serbest Cumhuriyet Fırkası) kurucuları arasında yer aldı. Çetin Yetkin'in "SCF'nin ideoloğu" olarak tanımladığı Ağaoğlu "liberal görüşleri savunan, tek parti rejiminin denetimsizliğini ve CHP'yi eleştiren" bir kişidir.²⁶ Fırka'nın kapanmasından sonra Ağaoğlu diğer SCF'liler gibi CHP'ye girmeyerek, liberal görüşlerini yazılarıyla savunmaya devam etmiştir.

Öte yandan Ağaoğlu, Kadrocuların demokrasi ile ilgili görüşlerine de karşı çıkmıştır. Demokrasinin yerine otoriter ve totaliter görüşlerin ağırlık kazandığı

²¹ Özcan, *age.*, s. 157.

²² İlgili eser için bkz, Ahmet Ağaoğlu, *Üç Medeniyet*, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara, 1927.

²³ Gülseven, *agm.*, s. 96.

²⁴ Şimşir, *age.*, s. 369.

²⁵ Gülseven, *agm.*, s. 99.

²⁶ Çetin Yetkin, *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1967.

1930'lu yıllarda Ağaoğlu, Kadrocuların demokrasinin çöküşüne ilişkin yazılarına itiraz etmiş ve demokrasiyi savunmuştur.²⁷

1932 yılında ailece İstanbul'a taşınmışlardır. Buna SCF'den sonra siyasî hayattan çekilmesinin yanı sıra, eşi Sitare Hanım'ın hasta olması en büyük etken olmuştur. Bu sırada Samet Ağaoğlu, doktora tahsili için Strazburg'da bulunmaktadır.²⁸ 1933 yılına kadar İstanbul Darülfünun'da "Türk Hukuk Tarihi" hocası olarak görev yapan Ağaoğlu, 1933 yılında *Akın* gazetesini çıkardı. *Akın*, eşi Sitare Hanım'ın Azerbaycan'dan getirdiği halıların ve başka bazı eşyalarının satılması ile çıkıyordu. CHP'ye muhalif bir gazete idi ve liberal görüşleri ile dikkat çekiyordu. Bir akşam, Atatürk Ağaoğlu'nu, Dolmabahçe Sarayı'na "sofrası" na davet etmiştir. Önce kendisini büyük iltifatlarla karşılayan Paşa, biraz sonra çevresindekilere "Akın gazetelerini çıkarın" emrini verince Ahmet Bey sonun başlangıcını anlamıştır. Atatürk yazıları birer birer okutur. Bunların ne olduğunu sorar. Ağaoğlu, "cemiyetimizin kusurlarını sergileyen içtimai tenkitler" olduğunu söyler. O zaman Atatürk yanındakilere "bir zatın hem Darülfünun'da hocalık yapıp, hem de iktidarı tenkit etmesinin doğru olmadığını" söylemesi üzerine tansiyon yükselir; Gazi gazete çıkarmak için parayı nereden bulduğunu sorar ve ilave eder: "Sen unutuyorsun ki bir sığıntısın!" Bunun üzerine Ağaoğlu;

"Paşam, bana bunu birçok kişi söyledi. Hepsine güldüm. Ama şimdi sizin ağzınızdan aynı şeyi işitmek beni ruhumun en derin yerinden sarstı... Bir yandan bütün dünyanın Türk ırkından, Türk milletinden geldiği tezini ortaya atıyorsunuz, diğer taraftan bududumuzdan iki saat ötedeki halis Türk ve yazık ki esir bir yurttan Türkün bürriyetini korumayı başarmış kısmına gelen yine halis bir Türk'e "sığıntı" diyebiliyorsunuz..."

Ağaoğlu; kendi hatıralarına göre kalkıp masayı terk etmiş, ancak Atatürk "Sen beni yanlış anladın, öyle demek istemedim" diyerek kendisini öpmüş ve teselliye çalışmıştır. Bu olaydan sonra Ağaoğlu'nun gazetesi *Akın* kapatılmış, üniversiteden atılmış ve "faal hayat kapıları" kendisi için kapanmıştır.²⁹

1933 yılı Ağaoğlu için çok sıkıntılı geçmiştir. 16 Ekim 1933'te hayat arkadaşı Sitare Ağaoğlu'nu kaybetmiştir.³⁰ "Hayatımda tesadüf ettiğim insanların en iyisi" olarak nitelendirdiği eşi için damadına yazdığı bir mektupta "benim gibi haşın bir adama otuz üç sene tahammül etmiş ve bütün bu müddet esnasında hayatımın çok dağdağalı, çok sarsıntılı olan dalgalarına tahammül ederek bir kere şikâyet etmek şöyle dursun, daima bana dayanak olmuş ve teselli vermiştir. Şimdi kendimi bu sefil dünyada yalnız ve kimsesiz kalmış gibi hissediyorum"

²⁷ Temuçin Faik Ertan, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 170-172.

²⁸ Süreyya Ağaoğlu, *age.*, s. 60.

²⁹ Fahri Sakal, "Ağaoğlu Ahmet Bey'in Demokrasi Anlayışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:12, Sayı:34, Mart 1996. Süreyya Ağaoğlu, *age.*, s. 65. İhsan Keser, *Türkiye'de Siyaset ve Devletçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, s. 136. Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, s. 210-213.

³⁰ Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, s. 213.

diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir.³¹ Eşinin ölümünden sonra onun manevi boşluğunu kızı Süreyya doldurmuştur.

1938’de Atatürk’ün ölümü kendisini çok etkilemiştir. Onun için eşinin ölümünden sonra yaşadığı en büyük sarsıntı bu olmuştur. Kızı Tezer’e yazdığı mektupta “ O ne tükenmez, yorulmak bilmez taşkınlıktı! Bazen coşkun deniz yalpaları gibi hiddetli, bazen Wagner’in musikisini andıran yaratıcı hamleler, bazen de müthiş fırtınalara takaddüm eden sıkıcı ve boğucu sükûnetler! Onun bir dakikası diğerine benzer miydi? O her şeyin kâh altında, kâh üstünde değil miydi?”³² Diyerek Atatürk’ten övgüyle bahsetmiştir. Ağaoğlu, zaman zaman Atatürk’le fikir ayrılıklarına düşmüşse de, daima onun yanında yer almış ve ona olan sevgisini kaybetmemiştir. 15 Mayıs 1939’da vefat etmiştir.

Ahmet Ağaoğlu’nun hayatı, yalnız Türkiye’de değil, doğum yeri Kafkasya, İran, Türkistan, Kıbrıs gibi Türk ülkelerinde de Türklük ve İslam’ın kalkınması, hür ve demokratik idarelere kavuşması için verdiği mücadelelerle geçmiştir. Samet Ağaoğlu’nun da bütün çocukluğu, gençliği, devlet memurluğunun ilk yılları babasının yanında geçmiştir.³³ Dolayısıyla kendi hayat felsefesi üzerinde babasının kuvvetli kişiliğinin büyük etkisi olmuştur. Özellikle onun savunduğu fikirler etrafında dövüşmek ve onun bıraktığı yerden siyasete devam etmek tek gayesi olacaktır.

Samet Ağaoğlu

Ahmet Ağaoğlu’nun dördüncü çocuğu olan Samet Ağaoğlu, TBMM tercüme-i hal kâğıdında doğum yeri Kafkasya, doğum tarihi 1325/1909 olarak gösterilmektedir.³⁴ Yine aynı şekilde, kendisi de hatıralarında, 23 Nisan 1909’da Kafkasya, Bakü’de doğduğunu ve aynı yıl ailece İstanbul’a gelerek buraya yerleştiklerini ifade etmiştir.³⁵

İlk eğitimini Beyazıt Fevziye Mektebinde tamamlayan Ağaoğlu, 1927 yılında Ankara Erkek Lisesi’nden, 1931 yılında da Ankara Hukuk Fakültesi’nden mezun olmuştur. Daha sonra, Fransa Strazburg’a doktora eğitimi için gitmiştir. Bunun yanı sıra, Ağaoğlu’nun bu Avrupa şehrine giderken gerçekleştirmek istediği bir takım başka hayalleri daha vardı. Bu hayalleri arasında, baba otoritesinden uzaklaşarak daha hür olma düşüncesi, hukuk ve felsefe üzerinde daha fazla bilgi sahibi olma, en az iki yabancı dil öğrenme, farklı milletten birçok insanla tanışma ve döndüğünde de memleket hizmetinde bulunma yer almaktaydı. Ancak, bu hayallerinin çoğunu gerçekleştirememiştir. Çünkü gerçek hayatla ilk kez yüz yüze gelmiş, maddi ve manevi sıkıntılar yaşamıştır.

³¹ Samet Ağaoğlu, *Babamdan Hatıralar*, s. 41.

³² Samet Ağaoğlu, *Babamdan Hatıralar*, s. 51.

³³ Samet Ağaoğlu, *Siyasî Günlük, Demokrat Partinin Kuruluşu*, Yayına Hazırlayan Cemil Koçak, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 23.

³⁴ Bkz.: Ek.

³⁵ Samet Ağaoğlu, *Hayat bir Macera! Çocukluk ve Gençlik Hatıraları*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 9.

Olabildiğince hür olmasına rağmen, bulunduğu ortama ayak uyduramamış ve yalnızlık çekmiştir. İki yıl sonra doktora derslerini tamamlayarak İstanbul'a, ailesinin yanına dönmüştür. Daha sonra eğitimini tamamlamak üzere tekrar Fransa'ya dönmek istediğinde bir sınava daha tabi tutulmak istenince, bunu kabul etmeyerek doktora eğitimini tamamlamamıştır. Ancak, hayatında yaşadığı bu tecrübe ile bilgi ve görgüsünün artmasının yanında, belki de en büyük kazancı Strazburg'da tanışarak, 1933 yılında evlendiği hayat arkadaşı Neriman hanım olmuştur.

Ağaoğlu, devlet hizmetine 1934 yılında Ankara'da İş ve İşçiler Bürosu'nda tetiklik memuru olarak göreve başlamış ve burada Cumhuriyet'in ilk büyük İş Kanunu'nu hazırlayan beş kişi arasında yer almıştır.³⁶ 1 Temmuz 1946 tarihinde politikaya atılmak amacıyla, İç Ticaret Genel Müdürlüğü'nden istifa ederek memuriyetten çekilmiştir.³⁷ Hızlı yükselişlerle on iki yıl süren memuriyet hayatı, Ağaoğlu'na memleketin şartlarını, gerçeklerini yakından tanıma fırsatı vermiş, baba evinde edindiği fikirleri besleyerek kuvvetlendirmiştir.

Edebi Kimliği

Ağaoğlu, politikaya atılmadan önce daha çok sanatçı kimliği ön plandadır. Ağaoğlu'nun edebiyata olan ilgisi, Özel Fevziye Lisesi'nde başlamıştır. Burada edebiyat derslerine giren Ali Canip Yöneten, Akil Koyuncu, Süleyman Şevket gibi tanınmış öğretmenler kendisine edebiyatı sevdiren kişiler olmuştur. Bunlar sayesinde Fuzuli'den Tefvik Fikret'e, Namık Kemal'den Abdülhak Hamid'e, hatta Orhan Seyfi'ye, Faruk Nafiz'e, Halide Edib'e, Halit Ziya Uşaklıgil'e kadar Osmanlı ve Cumhuriyet devrinin belli başlı edebiyatçılarını öğrenmiştir. Bunun yanı sıra, babasının kendisi üzerindeki tesiri de oldukça önemlidir. Onunla birlikte gece sabahlara kadar Fuzuli okuduklarını, Rus, İngiliz, Fransız ve Alman edebiyatlarından misaller vermek suretiyle yorulmadan bunları kendisine anlattığını hatıralarında dile getirmektedir.³⁸

Yaşar Nabi'ye yazdığı bir mektupta, ilk hikâyesini lise yıllarında yazdığını, bunu yayınlamak için büyük çaba gösterdiğini, bunun için o zaman Ankara'da Faruk Nafiz'in çıkardığı *Hayat Mecmuası* idaresinin bulunduğu binaya giderek, Faruk Nafiz'in masasına bu hikâyesini bir zarfın içine koyarak bırakmıştır. Daha sonra aylarca bu hikâyesinin yayınlanmasını beklemiştir.³⁹ Ancak, bu hayali gerçekleşmemiştir. Ankara Hukuk Fakültesi'nde üçüncü sınıf öğrencisiyken, sınıf arkadaşları olan Hamit Macit Selekler, Zeki Kumrulu, Atila Rüstü, Edip Alp gibi edebiyatı seven arkadaşlarıyla birlikte *Genç Türk Edebiyat Birliği* adıyla 01.01.1929 tarihinde bir birlik kurarlar, başkanlığına Ağaoğlu getirilir. Birliğin, başlangıçtaki kurulma amacı bir sanat kuruluşundan ziyade, İstanbul Üniversitesi'nde olduğu gibi bir öğrenci cemiyeti kurmaktır. Fakülte idaresi

³⁶ Samet Ağaoğlu, *İlk Köşe (Edebiyat Hatıraları)*, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 34.

³⁷ BCA, 030.11.01/180.03.01, 26.01.1946.

³⁸ M. Sunullah Ansoy, "Samet Ağaoğlu Anlatıyor", *Yazko Edebiyat*, Nisan 1983, s. 13.

³⁹ Samet Ağaoğlu, "Geç Öğrenilen Hakikat", *Varlık*, 1947, s. 6.

böyle bir cemiyet kurmaya izin vermeyince, birliğin ismini *Genç Türk Edebiyat Birliği* koymuşlardır.

Kısa bir süre sonra birlik bir edebiyatçılar topluluğu manzarası almıştır. 1930'dan sonra birliğin yayın organı olan *Hep Gençlik* dergisi çıkarılmaya başlanır. Ancak üç sayı çıkan bu dergide Ahmet Muhip Dranas, Behçet Kemal Çağlar, Hamit Macit Selekler, Hıfzı Oğuz Bekata, Zeki Kumrulu, Cevat Perin, Atilla Ali Rüştü, İbrahim Saffet Omay, Edin Alp Hilmi, Adnan Sacit ismi ile Samet Ağaoğlu'nun hikâye ve denemeleri yayınlanır.⁴⁰

Derginin ilk sayısında imzasız olarak yayınlanan "Solnes lö konstrüktör" başlıklı yazı Ağaoğlu'na aittir. Henrik İbsen'in (1828–1906)⁴¹ bu isimdeki eserini "Bizim üstatlarımız da bugün hakiki istidadı olan gençleri Solnes'in ruhu ile mi okuyunuz, yazmayınız, cahilsiniz" diye sanattan men ediyor?" biçiminde anlatarak edebiyat dünyasını eleştiren tarzda bir yazı yazmıştır. Bu yazıyı babasına gösterdiğinde ona şu nasihati vermiştir: "Vakitsiz öten horozu keserler."⁴²

Derginin Nisan 1930 tarihli ikinci sayısında yine imzasız olarak yayınlanan "Kendini Peygamber Zanneden Adam" başlıklı yazısı ile Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanlarını, isimlerini söylemeden çıkış tarihlerine göre bir adamın ruhundaki bunalımın perdeleri olarak ele almakta ve eserlerden çok yazarı tahlil etmektedir. Yazının sonunda da Karaosmanoğlu'nun kendini peygamber zannettiği hükmüne varmaktadır. Fakat derginin üçüncü ve son sayısında Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bu yazıya istinaden verdiği cevap karşısında kendisi de ondan özür dilemek zorunda kalmıştır.⁴³

İki yıl yaşayabilen *Edebiyatçılar Birliği* yalnız edebî faaliyetleriyle değil, sosyo-kültürel alandaki faaliyetleriyle de sesini duyurmaya çalışmıştır. O yıl, Nazım Hikmet ve bazı arkadaşlarının "putları yıkıyoruz" sloganıyla başta Namık Kemal olmak üzere bazı milliyetçi şöhretlere hücum etmeye başlamasıyla, onlar da *Genç Türk Edebiyat Birliği* olarak, aynı yoldan karşı koymak için harekete geçerler. İlk etapta Namık Kemal seçilerek *Türk Ocağı*'nda bir toplantı düzenlenir. Toplantının gününü ve konusunu bildiren el ilanları da Ankara'da birlik üyeleri tarafından halka dağıtılır. Çok başarılı geçen bu toplantıda Ağaoğlu ve Behçet Kemal Çağlar'ın yaptığı konuşma çok ilgi görmüştür (28 Kasım 1930).⁴⁴ Nazım Hikmet ve arkadaşlarının başlattıkları kavgaya karşılık, birliğin düzenlediği bir başka eylem de, Ankara'daki milliyetçi şairlerle birlikte bir çeşit sokak gösterisi şeklinde olmuştur. Başta Behçet Kemal ve Mehmet Emin Yurdakul olmak

⁴⁰ Samet Ağaoğlu, *İlk Köşe*, s. 16-17.

⁴¹ Norveçli oyun yazarı ve şair olan İbsen, yazdığı eleştirel gerçekçi oyunlarda toplum bireylerinin yanlısalarını, ruhsal çalkantılarını sergilemiştir.

⁴² *Age*, s. 17.

⁴³ *Age*, s. 18-19.

⁴⁴ Samet Ağaoğlu, *İlk Köşe*, s. 17.

üzere diğer şair ve birlik üyelerinin katılımıyla Saman Pazarı'ndan Belediye'ye kadar olan yürüyüş halkın büyük tezahüratları arasında gerçekleştirilmiştir.⁴⁵

1931'de Strazburg'da ihtisasını yaparken bulunduğu ortamın ve ailesinden uzakta olmanın verdiği bir takım psikolojik tesirlerin de etkisiyle hikâye yazmaya devam etmiştir. Strazburg'a ilk gittiğinde maddi yönden durumu iyi olduğu için seçkin insanların bulunduğu pahalı bir semtte oturmuştur. Daha sonra ailesinin maddi durumunun bozulması ve yeterli miktarda para gelmemesi üzerine, eskiden umumhanelerin bulunduğu yer olan fakat sonradan pansiyon olarak kullanılmaya başlayan Prekter Sokağı 5.A numaralı pansiyona geçer. Ağaoğlu'na hakiki Avrupa'yı öğreten, hakiki insanları gösteren ve kafasında tasarladığı şık, süslü hülyaları yıkarak yerine tam bir realite koyan bu sokak ve bu sokaktaki 5.A pansiyonu olmuştur.⁴⁶ Bu sokakta yaşadıklarını ve çevresindeki insanları, hikâye türünde yazarak daha sonra 1945'de *Starzburg Hatıraları* ismiyle yayınlamıştır. Bu kitap aslında 1931'li yılların aynasıdır. Atıya, Febüs, Çinli Genç, burada tanıdığı ve hikâyelerine konu olan kişilerdir. Bunlar, bir nevi *Dostoyevski*'nin romanlarında yer alan kişiler gibi buhranlı, bunalımlı insan tipleridir. Çoğu intihar eder ya da etmek ister. Yahut, sonu doğrudan ölüme açılan yollara saparlar.⁴⁷ Bazı yazarlara göre, *Dostoyevski*'nin kişileri görünürde karanlık, ama içleri aydınlık insanlardır. Samet Ağaoğlu'nun hikâyeleri ise alabildiğine karanlık ve umut ışığından yoksundur. Tahir Alangu ise Ağaoğlu'nu çok güçlü bir yazar olarak nitelendirmekte ve şöyle devam etmektedir: “mazlum, hasta ruhlu, sanatçı mizaçlı kişiler savaştı değıllerdir. Olaylar en feci şekilde ilerlerken, onlar, mustarip ruhlarının derinliklerindeki yansımaları seyrederek.”⁴⁸

Edebiyatçılar genel olarak Ağaoğlu'nun hikâyelerinde *Dostoyevski*'nin tesiri olduğunu söylemektedirler.⁴⁹ Kendisiyle yapılan bir konuşmada bunun doğru olup olmadığı sorulduğunda şu cevabı vermiştir: “Ben Dostoyevski'yi 15 yaşımdan beri hemen hemen durmadan okumaktayım. Tesiri altında kaldığım muhakkak. Benzemeyi ise hayalimin ötesinde kabul ettiğimi de söylemek isterim. Fakat hikâyelerimde insan daima çıplak olarak ele alınmıştır.”⁵⁰

Türk Edebiyatında ise kendisini en çok düşündüren kişiler olarak, Halit Ziya Uşaklıgil'in, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* gibi bir iki romanı ile Peyami Safa'nın, *Kiralık Konak*'ı ile Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, *Zeyno'nun Oğlu* ve *Seriyet Talip* romanları ile Halide Edip Adıvar'ın, *Kuyucaklı Yusuf* romanı ve Sabahattin

⁴⁵ *Age*, s. 22.

⁴⁶ Samet Ağaoğlu, *Bütün Öyküleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 35.

⁴⁷ *Age*, s. 9.

⁴⁸ Vedat Günyol, *Dile Gelseler*, Cem Yayınları, İstanbul, 1966, s. 190. Tahir Alangu, *Cumhuriyet Sonrası Hikâye ve Roman 1930–1950*, Antoloji, Cilt: 2, Özel Yayın, İstanbul, 1965, s. 40.

⁴⁹ Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman III, Cumhuriyet Dönemi (1923–1959)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 131.

⁵⁰ Mustafa Baydar, “Sanatçılarla Konuşmalar, Samet Ağaoğlu”, *Varlık*, Sayı: 499, 1 Nisan 1959, s. 6-7.

Ali'yi göstermektedir. Bunlardan başka Sait Faik'in *Kalorifer ve İhtiyar Talebe* gibi bir kaç hikâyesi de üzerinde en çok durduğu eserler olmuştur.⁵¹

İlk olarak *Hep Gençlik* dergisindeki hikâyeleriyle edebiyat hayatına başlayan Aġaoġlu'nun diġer hikâyeleri 1933 yılından başlayarak *Varlık* dergisinde yayınladı (1 Aralık 1933–1 Nisan 1935). Daha sonra *Yücel* ve Ankara'da çıkan *Çığır* (1940–1942) ve *Şadırvan* gibi bazı dergilerde de hikâyeleri yayınlanmıştır. Bütün hikâyeleri ise daha sonra tek bir kitap halinde yayınlanmıştır.⁵² Bunlar: *Strazburg Hatıraları, Öğretmen Gafur, Büyük Aile, Zürriyet, Hücredeki Adam, Katırın Ölümü*'dür. Bunların dışında kendisinin "hikâye çeşniyle" yazdığı *Babamdan Hatıralar, Babamın Arkadaşları* ve aynı üslup içinde ve isimsiz olarak aralarında kendi arkadaşlarının da bulunduğu *Aşına Yüzler* yer almaktadır.

Hikâyelerinin hepsini gerçek hayattan, bir kısmını da kendi yaşantısından aldığı ilhamlarla yazmıştır.⁵³ Eserlerinde sıradan insanların düşünce, hareket ve ruhsal durumları üzerinde değil, genellikle hasta ruhlu, dengesiz kişilerin iç dünyasını sergilemeye çalışmakta, onların kuruntularını, saplantılarını, bunalımlarını, karanlık duygu ve korkunç eylemlerini anlatmaktadır.⁵⁴

Aġaoġlu, hikâyelerine kendi mizacını, kuruntularını ve sıkıntısını ne ölçüde katmaktadır? Kışileri ne dereceye kadar kendisidir? Bunu anlamak oldukça zordur. Yalnız *Hücredeki Adam*'ın ön sözü bu konuda bazı ipuçları vermektedir.⁵⁵ "Ben şimdiye kadar hikâyelerimde kendimden başka insanlar ve eşya arasındaki ilgileri ele aldım. Hâlbuki insanın bir de kendi kendisiyle kendi ruhu, dimağı, hisleriyle ilgileri var. Buna kendi kendisiyle kavgası veya dostluğu da diyebilirim. Şimdi, şu uzun yalnızlık yıllarımdan sonra kişinin ve cemiyetin her çeşit hareketinde en önemli etkinin, insanın bu kendi kendisiyle dostluk veya çekişmesinden çıktığına inanıyorum."⁵⁶

Hikâyelerinde geçen olaylar daha çok kişilerin iç dünyalarında olup bitmektedir. Düşünce ve duyular en olmayacak suç ve cinayet tasarılarına kadar uzatılır. *Strazburg Hatıraları*'ndaki açık ve yarı kapalı olaylar ve dış dünya ilintileri, sonraki hikâyelerinde azalmaktadır. Çatışma topluma kişi arasında veya zümreler arasında olmayıp insanların kendi beyinlerine, hayallerine ve ruhlarına musallat düşünceler, ihtiraslar, zıt ve ikiz duygular arasında geçmektedir. Aġaoġlu ürpertici ve korkunç duyguları başarıyla anlatmaktadır.⁵⁷

Aġaoġlu'na göre kendi kuşağındaki roman ve hikâyede, toplum içinde insan psikolojisinin çeşitli belirtileri ve insanla toplumun birbirleri üzerindeki karşılıklı etkileri yer alyordu. Yeni kuşaklardaki roman ve hikâyelerde ise hemen hemen

⁵¹ Mustafa Baydar, *Edebiyatçılarımız ne Diyorlar, 50 Sanatçı*, Ahmet Halit Yaşaroġlu Kitapçılık, İstanbul, 1960. s. 16-17.

⁵² Alangu, *age.*, s. 39.

⁵³ Samet Aġaoġlu, *İlke Kâşe*, s. 6.

⁵⁴ Kudret, *age.*, s. 132.

⁵⁵ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, Cilt:1, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1965, s. 104.

⁵⁶ Samet Aġaoġlu, *Bütün Öyküleri*, s. 345.

⁵⁷ Kabaklı, *age.*, s. 104.

sadece toplumun manzaraları, sesleri hâkimdir. İnsan ögesi o manzaralar, o sesler arasında yok olmuştur. Hâlbuki ona göre, hikâye ve romanda yazanın amacı ne olursa olsun tek bir mevzuu vardır o da insandır. Ayrıca, psikoloji romanın belkemiğini teşkil eder ve yazar psikolojiyi realitelere uygun bir şekilde ele almalıdır. Yine hikâyeci ve romancının mutlaka felsefi bir görüşü bulunmalıdır.⁵⁸

Ağaoğlu'nun üslubu, yorumlayıcı, açıklayıcı, tahlilci üsluptur. Ancak, kullandığı dil konusunda bütünüyle eskiye bağlı kalmıştır. Dil devriminin yaygınlaştığı 1950'li yıllarda dahi bir tek yeni sözcük bile kullanmamıştır. Hatta İkinci Meşrutiyet döneminde Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'in öne sürdüğü *Yeni Lisan* (1911) görüşünün başlıca ilkelerinden olan "Müteradif (eşanlamlı) sözlerden/Türkçesini almalı" anlayışının gerisinde kalmış; Türkçe karşılıkları bulunan sözcüklerin Arapça ve Farsçalarını yeglemmiştir: Aşına (tanıdık), avdet (dönme), fasıla (ara), iştirak (katılma) vs. gibi.⁵⁹

Türkçenin durumunu şu cümlelerle değerlendirmiştir:

*"Türkçemiz bilbassa son 15–20 yıl içinde geniş bir inkişafa mazhar oldu. Bu neticede, hatta çok acele, gelişi güzel kelime icadı hevesinin rolü de vardır. Halk icat edilen her kelimeyi değil, hissine ve kulağına uygun geleni tutuyor, diğerlerini kolaylıkla atıyor. Yalnız kelime icat etme hevesinin bir taraftan muayyen yaşta olanlarla sonrakileri bazen birbirini anlamaz hale getirdiği de görülmektedir. Diğer taraftan da bu heves, gerçek sanat istidatı olanları zoraki yollara sevk ederek bu istidatların mahsulü eserler vermesini de önüyor. Daha fenası, icat edilen kelimelerin arkasına saklanılarak büyük sanatkârlık iddialarına da yol açıyor. Fakat ne olursa olsun, dilimiz için halkın benimseyip benimsememesi süzgecinden geçerek gittikçe güzelleştiğini kabul etmek yerinde olur."*⁶⁰

Dil akademilerinin kurulmasına ise şimdilik pek sıcak bakmamaktadır. Çünkü bu tür müesseselerin siyasî her çeşit tesirden uzak tutulması ve kelime hazinemizin biraz daha zenginleşmesi gerekmektedir.

Ağaoğlu şiire de ilgi duymuştur. On dört yaşında başlayan bu ilgi Yassıada'da yargılandığı dönemde daha da yoğunlaşmıştır. Hapishane hayatının verdiği ruh haliyle yazdığı bu şiirler kendisine manevi destek vermiştir. Ancak, şiir yazma konusunda yetenekli olmadığını, kafiye ile vezni bir arada tutturamadığını, bunları yakalamaya çalışırken de mısralara geçirmeyi tasarladığı fikirlerin, hislerin uçup gittiğini ifade etmektedir. Şiirlerini çocukların yaptığı resimlere benzeten Ağaoğlu, şiir yazmada çok zorlandığı için hikâye yazmayı tercih etmiştir. Roman taslağı biçimde hazırladığı hikâyelerinde, "insan tezatları, anlaşılması imkânsız ruh halleri, çözülmesi zor akıl ve zekâ hareketleri" ele aldığı tek konudur.⁶¹ Bir kısmını yayımlayamadığı son hikâyelerinde ise, artık insan olarak kendisini ele almış ve bir çeşit düşünce ve his otobiyografisini yapmıştır.

Ağaoğlu 1946 yılında siyasete atılması ve 1950–1960 dönemi boyunca milletvekili olması sebebiyle, edebi çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştır.

⁵⁸ Baydar, *age.*, s. 16.

⁵⁹ Kudret, *age.*, s. 132.

⁶⁰ Baydar, *age.*, s. 17.

⁶¹ Samet Ağaoğlu, *İlke Köşe*, s. 136.

Fakat edebiyattan kopmamış ve bu alanla ilgili yapılan çalışmalara her zaman destek olmuştur. 1954 yılında Sanayi Bakanı iken İstanbul'da *Türk Edebiyatçılar Birliği* adıyla aralarında Yaşar Nabi ve Yaşar Kemal'in de bulunduğu bir birlik kurarlar. Kâğıt darlığının çok arttığı bu dönemde, kâğıt tahsisi için kendisine başvuruların hemen hepsinin hiçbir düşünce, ideal ve inanç ayrılığı gözetmeden isteklerini yerine getirmeye çalışmıştır. Bunlar arasında ilk hikâyelerinin yayınlandığı *Varlık* dergisi de yer almaktadır. Fakat Aġaođlu bu birlikten 27 Mayıs 1960 ihtilâlinden sonra “darbe ile yıkılmış iktidarın sorumlusu” olmakla suçlanarak çıkarılmıştır. Bu kararın alınmasında birliğin başında bulunan Yaşar Nabi'nin etkisi oldukça fazladır. Bu duruma tepki gösteren tek kişi olan Yaşar Kemal “Nasıl olur, baş kurucularımızdan biri Samet Aġaođlu değil miydi? Birlikten çıkarılmasına nasıl karar verebilirsiniz? demesine rağmen engel olamamıştır.”⁶²

Kendisine yöneltilen Edebiyat mı? yoksa Siyaset mi? şeklindeki soruya verdiği cevap şu olmuştur: “Siyasetle uğraşmam edebiyat yolunda az eser vermemi gerektirdi. Ama bir şeye dikkat ettim. Siyasî hayatımın bütün konuşmalarında, hatta yazılarında sanat yönümü ihmal etmemeye çalıştım. Sanattan ayrılmadım diyebilirim. Bunun sebebi, siyasete girmiş olduğum halde sanat heyecanımın devam etmesiydi. Kaldı ki ben siyasetin, topluma hizmetin en yüksek derecede bir sanat noktası olduğuna inananlardayım. Bir siyaset adamının elinde en kuvvetli silahlardan biri, hitabet sanatını ustalıkla kullanabilmesidir.”⁶³

1960 hükümet darbesi döneminde cezaevine girdikten sonra da hikâye yazmaya yeterince odaklanamamıştır. Çeşitli şekillerde ölüm ihtimalleri hayallerinden Türkiye'nin ve dünyanın gelecekteki şartlarının ne olacağına kadar kafasını dolduran fikirler ve hisler buna engel olmuştur.⁶⁴ Fakat yine de, Yassıada'da yargılanırken yazdığı fakat yayınlamadığı birkaç tane hikâyesi bulunmaktadır. Hapisten çıktıktan sonra yazmaya başladığı fakat bitiremediği hikâyeleri ve bir piyesi vardır. Cezaevinde iken insan ruhunun ne kadar esrarlı bir varlık olduğunu daha iyi anlamış ve bu konuda bir mektup aryası, bir rüya aryası ya da *Mektup ve Rüya* diye bir piyes yazabilmeyi çok istemiştir. Hatta opera için de çok dikkate değer tespitleri olmuştur. Fakat bu arzusunu gerçekleştirmek ve başkalarına ulaştırmak için ne yeterli vakit, ne de kendinde o kudreti bulabilmiştir.⁶⁵ Gerçekten de Aġaođlu kendisini sanatına sürekli olarak verememiş ya da yeterince vakit ayıramamıştır. Hatta bu hali bazı eleştirilenler tarafından eleştirilmiştir.⁶⁶ Bir roman olarak başladığı eserler, ancak bir hikâye ölçüsünde yazabilecek kadar vakit bulabildiği için hikâyeye dönüşmüştür. Tıpkı *Öğretmen Gafur* ve *Büyük Aile* hikâyelerinde olduğu gibi.

⁶² *Age.*, s. 25–26.

⁶³ Samet Aġaođlu, *İlke Köşe*, s. 6.

⁶⁴ *Age.*, s. 137.

⁶⁵ Samet Aġaođlu, *Yassıada, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri*, Yayına Hazırlayan: Gülay Sarıçoban, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 56.

⁶⁶ Alangu, *age.*, s. 45.

Daha lise yıllarında iken günlük tutma alışkanlığı edinen Ağaoğlu, bunun “sigara içmek gibi bir alışkanlık” olduğunu ifade etmektedir. Cezaevinde tuttuğu günlüklerde duygularını, düşüncelerini, hayallerini, zaman zaman isyanlarını görebilmekteyiz. Günlük yazmayı hep bırakmak istemiş fakat bir türlü vazgeçememiştir. Çünkü ancak bu şekilde günlerin, saatlerin geçmesi hızlanmış, kendi kendiyile konuşma imkânı bulabilmiş, içinin zehrini dökebilmiş ve acılardan biraz olsun kurtulabilmiştir.⁶⁷ Ağaoğlu, bütün eserlerinde, özellikle ilk kitabından sonra, kendi yaşantısını bir malzeme olarak kullanmıştır. Başlangıçtaki umut ve aydınlık hava giderek azalmış ve karamsarlığa dönüşmüştür. Eserlerine hâkim olan bu hava, aslında yaşantısında meydana gelen değişmelerin göstergesidir. Sanatta istediği noktaya gelememesinde politikaya atılmasının büyük etkisi vardır. Çünkü bu andan itibaren sanatı ikinci plana koymak zorunda kalmıştır.

Siyasî Kimliği

Ağaoğlu ilkokul, lise ve yüksek tahsilini Balkan Harbi (1912–1913), Birinci Dünya Savaşı (1914–1918), Milli Mücadele (1919–1922) ve İnkılâplar (1923–1938) döneminin maddi manevi sıkıntıları içinde tamamlamıştır. Vefasızlığın, ihanetin, siyasî rekabet ihtirasının sürüklediği ahlâksızlıkları daha o yaşlarda tanımış ve görmüştür. Tahsilini tamamladığında kafasına koyduğu ve gerçekleştirmek istediği bir takım düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Tahsilimi bitirdiğim gün kafamda ve vicdanımda Türk cemiyetinin sosyal hastalıkları, yaraları hakkında edindiğim inançlar vardı. Bunların nasıl giderilip iyileştirileceği üzerinde de bir takım sanılara varmıştım. Yaraların teşhisi ve bu sanıların kafamda ve vicdanımda doğarak bir daha değişmeyecek sağlamlıkla yerleşmesinde babamın etkisi en kuvvetli rehberim olmuştur. Öyle ki, Serbest Cumhuriyet Fırkası macerasından sonra profesörlüğü ve gazeteciliği de elinden alınarak, artık hatıralarıyla baş başa bırakılmış babamın yerine mücadele meydanına atılmaya kendimi hazır hissediyor, yarışa girecek atın sabırsızlığı içinde çarpınıyordum.”⁶⁸

Politika ve fikir hayatına baba evinde ve çevresinde çok küçük yaşta hazırlanan Ağaoğlu, 12 yıl süren memuriyet döneminden sonra, hem de memuriyette zirvede iken, İç Ticaret Umum Müdürlüğü’nden (1946) istifa ederek, politikaya girme hususunda ilk adımı atmıştır.

Fakat politikaya atılmak için 1946’dan önce de bir teşebbüsü olmuştur. 1943 yılında Memduh Şevket Esenalı CHP Genel Sekreterliğine getirilmiştir. Esenalı’nın devrin tek partisi ve hâkimi bir teşekküle Genel Sekreter olması o dönemde koyu solculuğa bir tepki olarak karşılanmıştır. Esenalı’nın Genel Sekreterliği ile beraber partide bir takım hareketler de başlamıştır. Ankara Halkevi’nde yaptığı gece sohbetlerine öğretmen, profesör, memur, serbest meslekten çoğu genç insanları çağırarak, milliyetçilik, milli gelenekler, hatta

⁶⁷ Samet Ağaoğlu, *Yassıda, Kayseri...*, s. 97.

⁶⁸ Samet Ağaoğlu, *Siyasî Günlük*, s. 24.

bazıları partinin prensiplerine aykırı fikirler öne süren konuşmalar yapmıştır. Esendal'ın düzenlediği bu toplantıların bir kaçına Ağaoğlu da çağırılmıştır. O sıralarda Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Genel Müdür yardımcısıdır. Daha ilk görüşmede, ele alınan konuları darmadağın ve sağlam bir mantığa dayanmayan, bir takım fikirlerin tekrarı olarak görmüştür. İzlenimlerini kendisi şöyle ifade etmiştir: “Karşımda bir yandan görünüşte Ziya Gökalp’i taklit etmeye, onun gibi feylesof bir şeyh tavrı ve edası takınmaya çalışan, öte yandan da Kara Kemal’i hatırlatan bir pervasızlıkla esnaf teşkilatına dayanmış bir parti kurmaya yeltenen bir derviş vardı.”⁶⁹

Halk Partisi içinde ise Esendal'ın bir bakıma biraz muhafazakâr bir yönden yaratmak istediği hareketin karşısında, o sıralarda İç İşleri Bakanı Recep Peker'den ilham aldığı sezilen radikal bir hareket göze çarpmaktadır. Bu hareket, Esendal'ı, partiye “Klerikal” bir zihniyet aşlamak ve Batılılaşma yolunu loncalara benzer bir takım müesseseleri yeniden canlandırmak suretiyle kapamaya çalışmakla suçlamaktadır.⁷⁰ Böylece, partide bir Esendal-Peker mücadelesi başlamış denilebilir.

Parti içi mücadele devam ederken Peker 1943 seçimleri öncesi Esendal'ın partiye getirmeye çalıştığı yeni zihniyeti önlemek ve kendisi gibi düşünen yeni adayları parti teşkilatına kazandırmak amacıyla harekete geçmiştir. Peker, Behçet Kemal Çağlar'ı ve onun aracılığı ile Hıfzı Oğuz Bekata ve Samet Ağaoğlu'nu makamına çağırmıştır. Bu görüşmeden sonra Ağaoğlu, Halk Partisi'nden adaylık istemiş fakat kabul edilmemiştir. Onun yerine kendisi gibi aday olan ablası Tezer Taşkıran'ın adaylığı kabul edilmiştir. Bunda Esendal'ın rolünün olabileceğini söylemektedir. Adayların açıklanmasından sonra bir gün “Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları Kanun Tasarısı” hakkında izahat vermek üzere Esendal'ın makamına gittiğinde kendisine “Gördün mü biz adamı nasıl şapa oturturuz. İşte kız kardeşini mebus yapar, kendisini de olduğu yerde bırakırız” demiştir.⁷¹

Nuri Demirağ'ın Milli Kalkınma Partisi'ni kurduğu 18 Temmuz 1945 tarihine kadar kayıtlı olduğu Halk Partisi'nden, “çok partili bir sistem içinde memur olarak herhangi bir partide bulunmasının doğru olmayacağı” gerekçesiyle çekilmiştir.⁷² Demokratik düzene geçiş aşamasında Halk Partisi'nden yapılmış ilk istifalardan birini teşkil etmektedir.

Daha sonra da, Ağaoğlu'nun İç Ticaret Umum Müdürlüğü'nden istifa etmesi, kendisini siyasete teşvik etmiş olan Recep Peker dâhil birçok Halk Partili idarecisini kızdırmıştır. Bu sırada Ağaoğlu 35 yaşında, iki oğlu ve bir kızıyla beraber dört kişilik bir ailenin reisidir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, baba evinde siyasete hazırlanan Ağaoğlu'nun babası, herkesçe bilinen, samimi bir hürriyetçi ve milliyetçidir. Hürriyet uğruna ölmeyi göze alan aydınlar arasında

⁶⁹ *Age.*, s. 27.

⁷⁰ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük*, s. 28.

⁷¹ *Age.*, s. 28.

⁷² *Age.*, s. 29

yer alan baba Ahmet Ağaoğlu, bu inançla İttihat ve Terakki döneminde de, Milli Mücadele sırasında da, Cumhuriyet'in ilanından sonra da hürriyeti daraltan her harekete karşı koymuştur. Onun bu mücadelesi çocukları, bu arada Ağaoğlu üzerinde derin izler bırakmıştır. “Aynı fikirler uğrunda dövüşmek hayat yolumun tabii hedefi oldu. Fakat bu yolun güç tarafları, kanunlara ve şekle göre memleketi idare eden rejimin demokratik gözükmesinden doğuyordu” diyen⁷³ Ağaoğlu, tek partili bir demokratik sisteme karşı çıkmaktadır.

Aslında bu karşı çıkış yeni değildir. Kendisi İktisat Bakanlığı'nda memur iken, tek parti devrine son vermek, gerekirse ihtilale kadar gitmek üzere, 1938'de Atatürk'ün hastalığının ağırlaştığı günlerde, aralarında Prof. Remzi Oğuz Ark, Süreyya Anamur, Arif Sözen, Prof. Bedii Ziya gibi bir takım arkadaşlarının yer aldığı *Milli Cephe* ismini verdikleri gizli bir cemiyet kurmuşlardır. Bu teşekkül daha sonra Şevket Raşit Hatipoğlu ve arkadaşlarının *Dönüm* dergisi etrafında meydana getirdikleri grupla ve Albay Seyfi Kurtbek ve arkadaşlarının genç subaylar arasında yaptıkları grupla bağlantıya geçerek hızla yayılmıştır. Teşkilatın yayın organı ise Hıfzı Oğuz Bekata'nın *Çığır* dergisi ile Remzi Oğuz'un *Millet* dergisi olmuştur.⁷⁴

Ağaoğlu politikaya atılmasını şu cümleleriyle çok iyi ifade etmektedir:

*“Politikaya girmek aslında kökleri derin bir keyfi ve şahsi idare zihniyetine karşı mücadeleye girmektir. Bu mücadele her sabada ve çok çetin olacaktır. Çünkü yalnız şahıslarla değil, alışkanlıklarla, karakterlerle, yüzlerce yılın sindirdiği korkularla, doğumun sosyal hayatının dalkavukluk, ikiyüzlülük, neme lazımcılık gibi hastalıkları ile de boğazlaşmak gerekecektir. Böyle bir dövüşmeye yeter derecede kuvvetli ve mücehhez miydim? Heyecan ve bevesim vardı. Yerli, yabancı bir takım diplomalar vardı cebimde. Kafamda da yerlerini almış belli fikirler. Üstelik edebiyat, hukuk, ekonomi konularında çıkardığım eserler de bana çocukça bir cesaret veriyordu. Babamın adı ve soyadı ise sırtımı dayadığım dağdı.”*⁷⁵

Bu düşünce ve fikirlerle 1946 seçimlerine önce bağımsız aday olarak katılmayı düşünmüştür. Hatta üç yüz kişinin imzaladığı mazbatayı da hazırlamıştır. Fakat bu arada, baba dostu ve devlet hizmetine onun imzası ile başladığı Celal Bayar ile de sık sık temaslarda bulunmaktadır. Bu görüşmeler sonunda Bayar ile mutabık kalarak, Demokrat Parti'ye katılma kararı almıştır. Bağımsız olarak seçime katılması halinde seçilme şansının çok az olduğunu da görerek, seçimlerden bir ay önce DP'ye başvurarak adaylığının konulmasını istemiştir. Daha sonra Bayar kendisini DP kurucuları ile tanıştırmıştır. Fuat Köprülü'yü çocukluk yıllarından tanımaktadır, Koraltan'ın ise yalnız ismini duymuştur. Menderes'i ise daha önce yalnız bir kere Meclis İktisat Komisyon'un da görmüştür.⁷⁶

⁷³ *Age.*, s. 31.

⁷⁴ *Age.*, s. 412.

⁷⁵ *Age.*, s. 34.

⁷⁶ *Age.*, s. 407.

DP kurucularına bu ilk görüşmesi esnasında yeni Umum Müdür olduğunu ya hemen şimdi istifa edip partiye girebileceğini ya da, bu işi partinin seçimlere girmesi kesinleştikten sonra yapabileceğini söylemiştir. Onlar ikinci yolu seçmesini uygun görmüşler, kendisi de bu şekilde hareket etmiştir.

Memurluktan 1 Temmuz 1946'da ayrılır, 21 Temmuz'da da seçimler yapılır. Bu yirmi günlük süre zarfında parti müfettişi sıfatıyla Anadolu'da çeşitli merkezlere gider. Böylece daha önceden sadece uzaktan takip ettiği siyasetin içine filen girer.

Seyahatleri esnasında yaşadığı olaylar kendisine siyasî hayatın iç yüzünü öğretmiştir. Özellikle Nevşehir'de yaşadığı tecrübenin kendisine kazandırdıklarını şu şekilde ifade etmiştir: "Siyasî rakibi linç ettirme tehlikesini, memurun vazifesini görme yerine kaçabileceğini, vatandaşların kanununun ve tarafsız idarenin himayesinde değil, ancak kanunu ve idareyi temsil edenlerin arasından namuslu ve vicdanlı kalabilenlerin himayesinde olabileceklerini öğrenmişim".⁷⁷

Ağaoğlu 1946 seçimlerine Ankara adayı olarak katılmıştır. Daha önce partiye girerken Bayar'la İstanbul veya Ankara'dan adaylığı üzerinde anlaşan Ağaoğlu, adayların tespiti esnasında Bayar'ın, İstanbul'dan aday olamayacağını, Ankara'dan gösterileceğini söylemesi üzerine Ankara'dan aday olmuştur. Fakat DP Ankara İl Başkanı Zühtü Hilmi Velibeşe Ağaoğlu'nu aday olarak kabulde tereddüt göstermiştir. Bu durumu hayretle karşılayan Ağaoğlu, araya Bayar'ın girmesiyle ancak aday olabilmıştır. İstanbul adaylığına da neden kabul edilmediğini aradan iki yıl geçtikten sonra öğrenmiştir. O zaman DP İstanbul İl Başkanı olan Kenan Öner, Umum Müdürlük gibi bir unvanı bırakarak partiye girmesini CHP'nin bir oyunu olarak karşılaması üzerine Ağaoğlu'nu İstanbul adaylığına kabul etmemiş ve bu şüphesini Velibeşe'ye de bildirerek onun da çekingen tavır takınmasına sebep olmuştur.

Böyle bir macera yaşayarak seçimlere Ankara'dan katılan Ağaoğlu, sonuçlar açıklandığında ikinci bir şok daha yaşamıştır. Tarihe hileli seçimler olarak geçen 1946 seçimlerinde DP'ye ait oyların en çok imha edildiği yerlerden biri de Ankara olmuş ve DP seçimleri kaybetmiştir. Bu seçimlerin yapılaş tarzının kendisine siyasî hayat konusunda yeni şeyler öğrettiğini belirten Ağaoğlu bunları şu şekilde sıralamıştır:

*"Öğrendiğim şu oldu: Türkiye'de iktidar, bir seçim sonucunu yüzde yüz değiştiren en kaba hilelere başvurabilir ve halk bunu gördüğü ve bildiği halde ses çıkarmaz, kabul eder; bazı kimseler, mebus seçilmediklerini bile bile bu rolü oynar ve bu sıfatı takınurlar; yine bir adam, meselâ Cumburbaşkanı olabilmek şartlarını taşımadığı halde, bu koltuğa rahatça oturabilir ve bundan herhangi bir maddi ve manevi sıkıntı duymaz."*⁷⁸

Kısa süre içinde edindiği bu tecrübelerle birlikte siyasî hayat ona bir kısım şeyleri de yeni yeni öğretmeye başlamıştır. Bunlardan biri, DP'ye daha kuruluş

⁷⁷ Age., s. 410.

⁷⁸ Age., s. 411.

günlerinde musallat olan vehim, fitne ve dedikodudur. Öğrenmeye başladığı bir diğer husus da siyasi ayrılıkların, her çeşit dostluk ve insani bağlar arasına keskin bir bıçak gibi girmesidir. Nitekim lise yıllarından tanıdığı ve daha sonra tek parti devrine son vermek amacıyla kurdukları cemiyette bir arada olduğu yakın arkadaşı Hıfzı Oğuz Bekata'dan, seçimlerden sonra gördüğü "ihamet" çok ağır gelmiştir. Seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra Ağaoğlu, DP'nin oylarının en çok imha edildiği yerlerden biri olan Ankara'nın Polatlı ilçesine tasnifleri incelemek üzere parti teşkilatı tarafından gönderilmiştir. Bu ilçenin seçimlerini Halk Partisi adına idare eden kişi de, aynı zamanda CHP'den mebus adayı olan Bekata'dır. Tasniflerin yapıldığı odaya Ağaoğlu alınmadığı halde Bekata alınmıştır. Bu duruma itiraz etmesine rağmen dinlenmemiştir. Bundan da önemlisi, Bekata'yla daha önceden birbirlerine parti ayrılıkları olsa dahi halk hâkimiyeti prensibi konusunda daima bir arada olacaklarına dair söz verdikleri halde; onun bu tür bir hırsızlığa alet olmasına anlam verememiş hatta inanmak bile istememiştir.⁷⁹

Siyasî hayatta yaşadığı bu ilk ümit, hayal ve heyecan kırıcı olaylara bir yenisi de seçimlerden sonra Meclisin açıldığı günün akşamı eklenmiştir. O akşam CHP Kars mebusu ablası Tezer Taşkıran'ın evinde bulunduğu sırada, yapılan bir ihbar üzerine meclisi basacağı gerekçesiyle tutuklanmıştır. İfadesi alındıktan sonra da serbest bırakılmıştır. Böylece, Ağaoğlu yirmi gün içinde linç tehlikesini atlatmış, oy hırsızlığına şahit olmuş, fikir ve arkadaşlık ihaneti görmüş ve ağır bir iftiraya maruz kalarak bir kaç saat için de olsa tutuklu kalmıştır.⁸⁰ Bütün bu olumsuzluklara rağmen kuvvetli kişiliğinin tesiriyle de büyük bir azimle çalışmalarına devam etmiştir.

Seçimlerden sonra bir yandan serbest avukatlık bir yandan da parti teşkilatı içinde çalışmaya başlamıştır. Önce partinin Yenişehir Ocağı'na kaydolmuştur. DP kongreleri başladıktan sonra Yenişehir Ocak Kongresi'ne Enis Behiç başkan, Ağaoğlu da başkan yardımcısı seçilmiştir. Bu kongre ile DP teşkilatının kendi içindeki daha kurulduğu günden itibaren var olan çatışmalarna şahit olmuştur. Bunun sebebini Ağaoğlu, DP içinde tek parti zihniyeti ile yetişmiş politikacılarla samimi demokrasiyi savunanlar arasındaki fikir ayrılıklarına bağlamaktadır.⁸¹

Ocak Kongresi Ağaoğlu'nu hem Ocak İdare Heyeti'ne, hem de İlçe Kongresine delege seçmiştir. Kısa bir süre sonra yapılan İlçe Kongresi de, İl Kongresine delege olarak ayırmıştır. Bu kongrede de yine İdare Kurulu'na ve Büyük Kongre'ye üye olarak ayrılmıştır.⁸²

DP'nin 7 Ocak 1946'da yapılan Birinci Büyük Kongresi'ne Ankara, Bolu ve Kırşehir'den delege olarak seçilmiştir. İlk siyasî konuşmasını bu kongrede yapan

⁷⁹ Ağaoğlu, *aym yer*.

⁸⁰ *Age.*, s. 413.

⁸¹ Ağaoğlu, *aym yer*.

⁸² *Age.*, s. 414.

Ağaoğlu'nun konuşması kısa ve daha çok geleceğin ümitlerini anlatan bir mahiyettedir.

DP'nin bu kongrede gerçekleştirdiği Genel İdare Kurulu seçimleri oldukça tartışmalı geçmiştir. İlk önce bu kurala seçilecek kişi sayısı konusunda başlayan tartışmalar daha sonra adayların belirlenmesi aşamasında daha da şiddetlenmiştir. Genel İdare Kurulu'na, önce 9 kişi düşünülmüş fakat Ağaoğlu ve bir kaç arkadaşının verdiği önerge oya konularak, 15 kişi olmasına karar verilmiştir. Ağaoğlu, bu 15 kişi arasında yer alabilmek için büyük mücadele vermiştir.

Genel İdare Kurulu'nun 15 kişi olarak belirlenmesinden sonra, Menderes ve Köprülü kongreyi terk etmişlerdir. Bayar Ağaoğlu'nu, Ahmet Tahtakılıç'ı ve Osman Bölükbaşı'nı yanına çağırarak birlikte Menderes ve Köprülü'yü bu fikirlerinden döndürmeye çalışmıştır. Ağaoğlu kongreyi bırakıp gitmenin neticelerinin ağır olacağını, ne isterlerse yapmaya hazır olduklarını söylemiştir. Bunun üzerine Köprülü, Sazak'tan, Koraltan'dan şikâyete başlayarak, onların oyunları ile 15 kişilik İdare Kurulu'na karar verildiğini ve bir takım insanların Kurula gireceğini, böyle bir heyetle çalışamayacaklarını söylemiştir. Ağaoğlu'na göre bu çekişmenin kaynağı kendisi ve Bölükbaşı yüzündendir. Çünkü Köprülü'nün listesine ikisini de almak istemediklerinden, delegelerin bir kısmı oy vermeyeceklerini açıklamışlardır. Bunun üzerine Ağaoğlu, Tahtakılıç'ın adaylıktan çekilmesi halinde kendisinin de çekileceğini söylemiştir. Bölükbaşı bu teklifi desteklemiş, Tahtakılıç da çekileceğine söz vermiştir. Fakat kongrede Tahtakılıç, Ağaoğlu ve Bölükbaşı'nın adaylıktan çekileceğini etrafa yaymış, kendisinden hiç bahsetmemiştir.⁸³ Bu sıkıntılarla seçimlere katılan Ağaoğlu, seçimleri sondan üçüncü kişi olarak kazanabilmiştir. Onun için bu sonuçtan daha önemlisi, kendisinin Genel İdare Kurulu'na girmiş olmasıdır. Bunu siyasete yeni atılmış bir insan için büyük başarı olarak değerlendirmekle birlikte, aynı zamanda tehlikeli bir adım olduğunun altını çizmektedir:

“Memleket bir dönüm noktasındaydı. İktidardaki Şefler, demokratik düzeni İkinci Dünya Savaşı sonuçlarının zorlaması ile kabul etmiş gibiydiler. 1946 seçimlerinin yapılış tarzı bunun kesin delili idi. Bu bakımdan DP'nin mücadelesi çetin olacaktı. Ayrıca konuşma ve yazı hürriyetinin arkasına saklanacak, DP'yi kendilerine siper diye alacak çeşitli fikir ve cereyanların yaratacağı tehlikeler ile de boğuşmak gerekecekti. Bir de parti içi iktidar çekişmeleri ile uğraşılacaktı”.⁸⁴ Bütün bunlara rağmen, Genel Kurul'a seçilmesinden çok memnun olmuş, bu tehlikeleri düşünmek onu daha da heyecanlandırmıştır.

Kongreden sonra Ağaoğlu İstanbul'a gelmiştir. Bundan bir süre önce de, savcılık İzmir'de bir basın davası açmış, Menderes'in İzmir'de verdiği bir demeci yayınlayan gazetelerin bütün sorumlularını, bu demec, hükümeti tahkir ettiği ve gayri meşru gösterdiği iddiasıyla, İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'ne sevk etmiştir. Menderes'in bu demecini yayınlayan gazeteler arasında Ankara'da çıkan *Kuvvet*

⁸³ *Age*, s. 418.

⁸⁴ Ağaoğlu, *aym* yer.

gazetesi de bulunmaktadır. Demecin yayınlandığı gün gazetenin sorumlu müdürü Ağaoğlu'dur. Diğer gazetelerin sorumlu müdürleri gibi, o da tutuklanarak İzmir'de yargılanmıştır. Üç gece cezaevinde kaldıktan sonra beraat etmiştir.⁸⁵ Kendi savunmasını kendi hazırlamış ve suçsuz olduğunu ispatlamak için büyük çaba harcamıştır. *Tasvir* gazetesi yazı işleri müdürü Atif Sakar'ın avukatı olan Cihat Baban, Ağaoğlu'nun cezaevinde iken sabahlara kadar uyumadığını ve hassas ve alıngan bir ruh haleti içine düştüğünü söylemektedir.⁸⁶ Daha sonra, DP'nin 1947'de yapılan İkinci Büyük Kongresi'nde yapılan Genel İdare Kurulu seçimlerinden de yeterli oyu alarak Genel İdare Kurulu üyesi seçilen Ağaoğlu'nun bu görevi parti kapatıldığı güne kadar devam etmiştir.

DP'nin 1946–1950 muhalefet döneminde Ağaoğlu'nun siyasî faaliyetleri devam etmiş, *Kudret*, *Kuvvet*, *Yeni Sabah* gibi çeşitli gazetelerde CHP'yi eleştiren yazılar yazmıştır. Bu şekilde dikkatleri üzerine çeken Ağaoğlu, zaman zaman eleştirilmiştir. “1947–1950 yıllarında uzun saçları ensesini örten ve itinasız kıyafetiyle derhal dikkati çeken kısa boylu, genç bir adam, içi bir şeyler yapmak, memleketin kaderi üzerinde büyük bir rol oynamak arzusuyla dopdolu, her fırsattan istifade ederek kendisinden bahsettirmesini bilir ve böyle nisyana gömülmeyi aklından bile geçirmezdi”.⁸⁷

Ağaoğlu, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Manisa ve Muğla'dan aday olur. Her iki ilden de milletvekilliği kazanan Ağaoğlu, Manisa ilini seçerek dokuzuncu dönem DP milletvekili olarak meclise girer.⁸⁸ Fakat 22 Mayıs 1950'de kurulan ilk Menderes hükümetinde kabinede görev alamaz. Ağaoğlu kendisine bakanlık verilmemesinden ziyade, 1946'dan beri DP için mücadele verip bir mevkie gelememesini hazmedememiştir. Üstelik yakın çevresi üzerinde oluşan, artık Menderes'in gözünden düştü kanaati kendisini daha da huzursuz etmiştir. Ankara Palas'ta düzenlediği toplantılarda bu huzursuzluğunu dile getirmiş ve kendisine karşı kayıtsız kalınışın sebebini keşfetmek istemiştir. Kendisini istemeyen Menderes mi yoksa Bayar mıydı? Kendiyle birlikte bazı arkadaşları da bu sorunun cevabını bulmak için harekete geçmiştir. Bunlardan biri olan Cihat Baban, Menderes'e Ağaoğlu'nun çok üzüldüğünü, neden hükümete almadığını sorduğunda, Menderes gülererek “biraz terbiyelensin” cevabını vermiştir. Baban, Menderes'in bu cevabını şöyle yorumlamıştır: “Uzun mücadele senelerinde Samet; Menderes'le beraber çalışarak ona çok yakın olmuştu. Menderes bu yakınlık sırasında Samet'in huyunu öğrenmişti. Çok iyi biliyordu ki, vesveseli ve her zaman bunalıma sürüklenmeye hazır mizacıyla, o her mevkiiinin içinde bulunmak ister, hiç bir meselenin kendi ilgisi dışında kalabileceğini aklına getirmezdi. Eğer Samet ilk defa kabineye bu hızla girecek olsa, idarede Menderes'le ortak olmanın çaresini arayacaktı. Menderes buna meydan

⁸⁵ *Age.*, s.424

⁸⁶ Cihat Baban, *Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s. 402.

⁸⁷ *Kim Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 1, İstanbul, 1958, s. 13.

⁸⁸ *BCA*, 030-10/ 77-513-12, 19.07.1950.

vermemeli idi. Onu kabinesine alacaktı, fakat biraz araya mesafe koyduktan, onu parti içinde ezip, kıvırıp, kendisine aman dedirtecek hale getirdikten sonra.”⁸⁹

Ağaoğlu'nun Ankara Palas'ta düzenlediği toplantılar hiç şüphesiz Menderes'in kulağına gitmiş ve ortamı daha fazla gerginleştirmemek için, hükümetin kuruluşundan 15 gün sonra 05.06.1950 tarihinde Ağaoğlu'nu Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı olarak görevlendirmiştir.⁹⁰ Aslında Menderes, ilk etapta kendisine yardımcı istememiştir. Ancak, hükümet kurulduktan bir süre sonra bu düşüncesinden vazgeçerek Bayar'a, “Beyefendi, ben yakında sizden Samet'i bana yardımcı vermenizi rica edeceğim” der. Aralarındaki bu konuşmayı duyan Ağaoğlu, Menderes'e teşekkür etmiş, o da “sonuna kadar beraber olacağız” cevabını vermiştir.⁹¹

9 Mart 1951–14 Mayıs 1954 tarihlerini kapsayan II. Menderes Hükümeti döneminde de yine Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı olan Ağaoğlu, 10 Kasım 1952 tarihinde Çalışma Bakanlığı görevine getirilir. Bu görevi 8 Nisan 1953 tarihine kadar devam etmiştir. 1954 seçimlerinden sonra kurulan III. Menderes Hükümeti döneminde Ağaoğlu, Manisa milletvekili olarak 6 Aralık 1954 İşletmeler Bakanlığına getirilir.⁹² 30 Kasım 1955–1 Kasım 1957 tarihlerini kapsayan IV. Menderes Hükümeti döneminde, önce İşletmeler Bakanlığına, daha sonra da yeni kurulan Sanayi Bakanlığı'na getirilmiştir (2 Eylül 1957).⁹³

1957 seçimlerinde yine Manisa'dan XI. Dönem milletvekili olarak TBMM'ne giren Ağaoğlu, beşinci ve son Menderes kabinesinde önce Sanayi Bakanlığı'na (27 Kasım 1957) atanır. Ancak 3 Şubat 1958 tarihinde istifa eder⁹⁴ ve kısa bir süre sonra da Devlet Bakanı (8 Şubat 1958) olarak atanır.⁹⁵ Kasım 1958'de Devlet Bakanlığı'ndan da istifa ederek 27 Mayıs 1960 ihtilaline kadar DP Manisa milletvekili olarak görevini devam ettirir.

On yıl süren DP iktidarının sonu olan 27 Mayıs günü Ankara'da Harp Okulu'na, yirmi gün sonra da 17 Haziran 1960'ı 18 Haziran'a bağlayan gece, en son kafiyle Yassıada'ya gönderilir.⁹⁶ 14 Ağustos 1961'de başlayan Yassıada mahkemelerinde Ağaoğlu, Anayasayı ihlal etmek, dikta rejimi kurmak isteyenlere yardım etmek, iktidarı maddi menfaat sağlamak için kullanmak ve *Vatan Cepheleri* kurmakla suçlanmıştır. Mahkeme avukatlarından biri ablası Süreyya Ağaoğlu diğeri Gültekin Başak'tır.

Samet Ağaoğlu Yassıada'da yargılanırken eşi Neriman Ağaoğlu, 1961 seçimlerinde Adalet Partisi'nden aday olur. Eşi gibi, o da Manisa Milletvekili

⁸⁹ Baban, *age.*, s. 404.

⁹⁰ Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, Ak Yayınları, İstanbul, 1968, s. 345.

⁹¹ Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, Baha Matbaası, İstanbul, 1967, s. 94.

⁹² Öztürk, *age.*, s. 390.

⁹³ Öztürk, *age.*, s. 428.

⁹⁴ *BCA*, 030-01/ 45-269-05, 03.02.1952.

⁹⁵ Öztürk, *age.*, s. 441.

⁹⁶ Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, s. 170.

olarak meclise girmiştir. 15 Eylül 1961’de, Anayasayı İhlal suçundan Türk Ceza Kanunu’nun 146/1 ve 59. maddeleri uyarınca ölüm cezası yerine müebbet hapse mahkûm edilerek diğer DP’li hükümlülerle birlikte İmralı Cezaevi’ne gönderilmiştir.⁹⁷ Burada bir hafta kaldıktan sonra, Kayseri Cezaevi’ne sevk edilmiş ve iki yıl da bu cezaevinde kalarak 30 Mart 1964 tarihinde rahatsızlığından dolayı İstanbul Toptaşı Cezaevi’ne nakledilmiştir. Burada iken 23 Eylül 1964 tarihinde sürekli hastalıklarından dolayı aldığı Adli Tıp Raporu ile Cumhurbaşkanlığı’na, T.C Anayasasının 97. maddesi gereğince af talebinde bulunmuştur. Cumhurbaşkanlığı bu talebe istinaden 2 Ekim 1964 gün ve 3–4714 sayılı tezkere ile cezasının tamamen kaldırılmasını uygun görmüş ve cezaevinden çıkmıştır.⁹⁸

Ağaoğlu siyasî yaşamı boyunca, babası Ahmet Ağaoğlu’nun fikirlerini kendisine rehber edinmiş ve liberal politikaların savunucusu olmuştur. Demokrasi’yi en kısa tarifi ile “halkın kendi kendisini idare etmesidir” biçiminde tanımlayarak halkı idare eden kuvvetin bizzat halkın içinde olduğunu ve bu kuvvetin halkın bir arada ve beraberce yaşama arzusundan başka bir şey olamayacağını ifade etmiştir.⁹⁹ Bununla birlikte demokratik idarenin zor ve ince ayrıntıları olan bir sistem olduğuna da dikkat çekerek bu zorluğu demokratik idarenin belli başlı iki vasfına temas ederek açıklamıştır. Bunlardan ilki, insan ve vatandaş hak ve hürriyetlerine en geniş şekilde riayet edilmesi, diğeri ise bu hak ve hürriyetlerin yine aynı maksatla, yani insan ve vatandaş hak ve hürriyetlerini fiilen daraltan, hatta ortadan kaldıran suiüstimaline mani olmaktır. Fakat demokratik idarenin bu ikinci vasfı pek çok memlekette kolay kolay yerine getirilememekte ve bu da Ağaoğlu’na göre totaliter idarelerin doğmasına sebep olmaktadır.¹⁰⁰

Demokratik bir idarede partilerin önemine de vurgu yaparak siyasî partiyi “demokratik nizamın teknik işleme cihazları” olarak tanımlamıştır. Siyasî partilerin programlarının da “belli sınıfların ihtiyaç ve arzularına göre değil, bütün milletin ihtiyaç ve arzularından ilham almış olması” gerektiğine işaret etmiş ve sınıf partilerine karşı çıkmıştır.¹⁰¹

Ağaoğlu, hürriyetlerin tam ve pürüzsüz işleyebilmesi için onların sadece kanunlar tarafından tanınmasını ve devlet tarafından himayesini yeterli bulmayarak, aynı zamanda vatandaşların “vicdan ve dimağlarında” hürriyetlere riayet edilmesi, onların ihlaline asla müsamaha gösterilmemesi yönündeki kanaatlerin yerleşmesini zorunlu görmüştür. “Hürriyetlerin hakiki müeyyidesi vicdanlardadır” diyen Ağaoğlu, birbirimizin fikirlerine hürmet ettiğimiz, fikirlerimizden hatalı olduğumuz zaman vazgeçebildiğimiz ve başkasının hakkını

⁹⁷ BCA, 030-11-01/308.33.01, 19.09.1964.

⁹⁸ BCA, 030-01,71/453-04, 31.03.1964.

⁹⁹ Samet Ağaoğlu, “Milliyetçiliğin Şartları”, *Çığır*, Sayı: 81, 1939, s. 175.

¹⁰⁰ Samet Ağaoğlu, “Demokrat İdare”, *Haftalık Yürüncü Asır*, Sayı: 47, 2 Temmuz 1953.

¹⁰¹ Samet Ağaoğlu, *İki Parti Arasındaki Farklar*, Arbas Matbaası, Ankara, 1947, s. 11.

kendi hakkımız kadar müdafaa edebildiğimiz sürece hürriyetlerin o nispette iyi ve sağlam işleyeceği kanaatini taşımıştır.¹⁰²

Milliyetçiliği ise “hem bir his hem de bir mantık” olarak değerlendirmiştir. Histir; çünkü bir cemaatin bir millet haline gelebilmesi için önce bu cemaat fertlerinin birbirlerini aynı hislerle sevmeleri gerekir. Mantıktır; çünkü temelini sevgi teşkil eden bir cemiyetin içinde, önce bu sevginin doğması için gerekli olan şartların, sonra da bu sevginin devamını teşkil eden şartların bulunması zorunludur. Bu şartlardan birisinin demokrasi olduğunu söyleyen Ağaoğlu, milliyetçilik ile demokrasiyi aynı manevi kökte birleştirmektedir. Bu kök ise “sevgi ve hürmettir”. Öte yandan bir milleti sevmeden de o milletin vatandaşı olunabileceğini fakat “müşterek dil, ırk, itikat, mazi ve istikbale rağmen milliyetçi olamayacağı” fikrini savunmuştur.¹⁰³

Milliyetçiliği her millet için olduğu gibi Türk milleti için de ayakta durmanın gerçek tek şartı olarak gören Ağaoğlu, milliyetçiliğin şartlarını şöyle sıralamıştır: “Bunlar istiklâl azmi, vatandaş hakkına saygı vazifesi, milli davalarda kati hassasiyet, dışarıdan ve içerden gelecek her türlü zulme ve keyfi idareye isyan, tam bir demokrasi, idarenin kontrol ve denetimi gibi icaplardır.”¹⁰⁴

Öte yandan Milli Mücadele’yi “Batı devletlerinin sömürgecilik ve kolonizasyon ihtirasına karşı Doğu’da belirmiş, büyük çapta ilk hareket” olarak nitelendirerek bu hareketin diğer memleketlere örnek teşkil ettiğini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“1918 yılında bütün Doğu’da bağımsız tek devlet Japonya’dır. Kalanlar ya tamamen sömürge ya da Batı devletlerinden birine bağlı, sadece birtakım mahalli serbestliği bulunan sözde devletlerdir. Batı emperyalizmine ve kapitalizmine karşı ilk ciddi ve sonu tam bir zaferle biten kavgası Anadolu mücadelesidir. Afrika ve Asya milletleri, bu örnekten aldıkları cesaretle istiklâl davalarına daha büyük hız ve ümitle atıldı. Atatürk’ün ismi en çok bu sebeple dünyada büyük yer tuttu. İstiklâl davasına girmiş bütün milletlerin liderleri, Mustafa Kemal’i kendi davalarının da manevi lideri saydı ve bu istiklâl mücadelesini anlamak için yeni bir kelime dünya literatürüne girdi: Kemalizasyon!”¹⁰⁵

Ağaoğlu, milli mücadeleden sonra Türkiye’de tek parti, tek şef prensiplerine dayalı totaliter bir sistem kurulduğunu iddia etmiştir. Komünizm, nasyonal-sosyalizm ve faşizmin kendi içinde mantıki bir açıklamasının olmasına rağmen bu uygulanan totaliter sistemin bir açıklamasının bulunmadığını öne sürmüştür.

Ağaoğlu’nun öne sürdüğü fikirlerden birisi de DP’nin bir inkılap partisi olduğudur. Çünkü ona göre “ne meşrutiyet devrinde ne de cumhuriyet devrinde Demokrat Parti’nin on yıllık iktidarı dışında demokrasi” olmamıştır. Bunun yerine ya Sarayın, ya iktidara hâkim zümrelerin mutlak baskısı altında, ama

¹⁰² Samet Ağaoğlu, “Vatandaşın Hür Vicdanı”, *Haftalık Yürüncü Asır*, Sayı: 49, 16 Temmuz 1953, s. 5

¹⁰³ Samet Ağaoğlu, “Milliyetçiliğin Şartları”, *aynı yer*.

¹⁰⁴ <http://www.biroybil.com/showthread.php?t=4809>, Erişim Tarihi: 22 Ocak 2010.

¹⁰⁵ *Aynı yer*.

sadece görünüşte yarı demokratik bir rejim uygulanmıştır. DP'nin bugün dahi hatıralardan silinememiş olmasını ise milli iradeyi, gerçek halk hâkimiyetini samimiyetle benimsemiş ve uygulamış olmasına bağlamıştır.

Sonuç

Ağaoğlu'nun fikirleri siyasal açıdan liberal değerlerle paralellik sergilemektedir. Bu liberal değerler kapsamında Anayasacılık, hukuk devleti, hürriyetler ve siyasal hoşgörü sıralanabilir. Bunlarla birlikte siyasal düşüncesinin temelinde toplumun yanısıra bireyi yani ferdi ön plana çıkararak bir anlayış bulunmaktadır. Siyasal düşüncesinin bir başka niteliği de halkçı ve anti-elitiz olmasıdır. Halka tepeden bakan anlayış yerine halkın ayağına gidilmesi anlayışını benimsemiştir. Halk yönetim kademelerinde bulunmalıdır. Halkın memnuniyeti, sorunlarının giderilmesi, refahının artırılması öncelikli konular arasında yer almalıdır. Ayrıca, bütün hakların devletten doğduğu fikrine karşı çıkarak hakların ancak muhafazası olan devlet fikrini benimsemiştir. Dolayısıyla merkezîyetçi zihniyetin karşısında olmuştur.

Ayrıca Ağaoğlu, DP'nin popülist söylemlerine ortak olmuş ve bunları siyasî yaşamı boyunca devam ettirmiştir. Bununla birlikte, Ağaoğlu, realist politikalar takip eden, söylediğinin arkasında duran kişilikli bir siyaset adamıdır. DP bünyesinde genel başkan Menderes'in görüşleri ve yönlendirmelerinin hâkim olmasına rağmen, Ağaoğlu kendi bağımsız görüşlerini dile getirmekten sakınmamış, bunları uygulamaya koymak için, Menderes'le sürtüşmeyi bile göze almıştır. Menderes'in yakının çevresinde bulunmasına rağmen, ona destek verirken gerektiğinde eleştirmekten de imtina etmemiştir. Bu tür yaklaşımıyla, parti içi demokrasinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu nitelikleriyle, ahlaki duruşu, üstlendiği sorumlulukları yerine getirme konusunda gösterdiği hassasiyet, düşünce ve fikirlerindeki tutarlılıklarıyla, hem DP siyasetinde farklı bir duruş sergilemiş, hem de Türk siyasetine katkıda bulunmuştur. Bu farklı duruşu, özellikle mahkeme sürecinde ortaya çıkmış, yargılanan diğer parti üyeleri sorumluluk almaktan kaçınır tarzda ifadeler verirken, O, partiyi savunan yegâne kişi olmuş, sorumluluklarını üstlenerek örnek bir politikacı tavrı sergilemiştir. Yeri geldiğinde de, Partisini ve kendisini eleştirerek, erdemli bir siyaset adamı olduğunu göstermiştir. Dış görünüşüyle olduğu kadar, fikirleriyle ve duruşuyla da, Türk siyasetine bir dış-Türk rengi katmıştır. Uzun saçları ve özensiz kıyafeti bile onu, tipik bir Türk siyasetçisinden ayırmaktadır. Rus edebiyatından büyük ölçüde ilham alarak şekillenen edebî kişiliği siyasî söylemlerine de yansiyarak, hitabeti kuvvetli bir siyasetçi olmasını sağlamıştır. Rusya yönetimindeki bir ülkede yaşamış aileden gelmesi, muhalif bir kişilik geliştirmesinde etkili olmuş, bu da ona, siyasette dik bir duruş kazandırmıştır. Bir cümle ile Ağaoğlu, demokrasi ve hürriyet aşığı, idealist, hayalperest bir o kadar da realist, dürüst ve entelektüel kişiliği ile göz dolduran bir aydın ve siyaset adamıdır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

BCA, 030.11.01/180.03.01, 26.01.1946

- BCA, 030-10/ 77-513-12, 19.07.1950.
BCA, 030-01/ 45-269-05, 03.02.1952.
BCA, 030-01,71/453-04, 31.03.1964.
BCA, 030-11-01/308.33.01, 19.09.1964.

Kitap ve Makaleler

- AĞAOĞLU Ahmet (1927) *Üç Medeniyet*, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara.
- AĞAOĞLU Samet (1967) *Arkadaşım Menderes*, Baha Matbaası, İstanbul.
- AĞAOĞLU Samet (1940) *Babamdan Hatıralar*, Ağaoglu Külliyyatı, Ankara.
- AĞAOĞLU Samet (1969) *Babamın Arkadaşları*, Baha Matbaası, İstanbul.
- AĞAOĞLU Samet (2003) *Bütün Öyküleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- AĞAOĞLU Samet (2 Temmuz 1953), “Demokrat İdare”, *Haftalık Yirminci Asır*, Sayı 47.
- AĞAOĞLU Samet (1947) “Geç Öğrenilen Hakikat”, *Varlık*.
- AĞAOĞLU Samet (2003) *Hayat bir Macera! Çocukluk ve Gençlik Hatıraları*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- AĞAOĞLU Samet (1947) *İki Parti Arasındaki Farklar*, Arbas Matbaası, Ankara.
- AĞAOĞLU Samet (1978) *İlk Köşe (Edebiyat Hatıraları)*, Ağaoglu Yayınevi, İstanbul.
- AĞAOĞLU Samet (1939) “Milliyetçiliğin Şartları”, *Çığır*, Sayı 8.
- AĞAOĞLU Samet (16 Temmuz 1953) “Vatandaşın Hür Vicdanı”, *Haftalık Yirminci Asır*, Sayı: 49.
- AĞAOĞLU Samet (2013) *Yassıada, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri*, Yayına Hazırlayan: Gülay Sarıçoban, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- AĞAOĞLU Samet Ağaoglu (1993), *Siyasî Günlük, Demokrat Partinin Kuruluşu*, Yayına Hazırlayan Cemil Koçak, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AĞAOĞLU Süreyya (1984) *Bir Ömür Böyle Geçti-Sessiz Gemiyi Beklerken*, Ağaoglu Yayınevi, İstanbul.
- AKÇURA Yusuf (2001) *Yeni Türk Devletinin Öncüleri-1928 Yılı Yazıları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ALANGU Tahir (1965) *Cumhuriyet Sonrası Hikâye ve Roman 1930-1950*, Antoloji, Cilt 2, Özel Yayın, İstanbul.
- ARISOY M. Sunullah (Nisan 1983) “Samet Ağaoglu Anlatıyor”, *Yazık Edebiyat*.
- AYNİ Mehmet Ali (1995) *Darülfünun Tarihi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- BABAN Cihat (1970) *Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- BAYDAR Mustafa (1 Nisan 1959) “Sanatçılarla Konuşmalar, Samet Ağaoglu”, *Varlık*, Sayı 499. BAYDAR, Mustafa (1960) *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, 50 Sanatçı*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, İstanbul.
- DEVLET Nadir (Ekim 1981) *Rusya Türklerinde Milliyetçilik(Türklük) Ruhunun Gelişmesi*, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul.
- ERTAN Temuçin Faik (1994) *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- GÜLSEVEN Fahrettin (Nisan-Mayıs-Haziran 1989) “Ahmet Ağaoglu’nun Hayatı, Fikirleri, Siyasî ve Sosyal Mücadeleleri”, *Azerbaycan Dergisi*.

GÜNYOL Vedat (1966) *Dile Gelseler*, Cem Yayınları, İstanbul.

“Ölümünün 26. Yılı Vesilesiyle Ahmet Ağaoğlu” (18 Mayıs 1965) *Meydan Dergisi*, Sayı 18.

ÖZCAN Ufuk (2002) *Ahmet Ağaoğlu ve Rol Değişikliği*, Akademi Yayınları, İstanbul.

ÖZTÜRK Kazım (1968), *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, Ak Yayınları, İstanbul.

KABAKLI Ahmet (1965) *Türk Edebiyatı*, Cilt 1, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.

KESER İhsan (1993) *Türkiye’de Siyaset ve Devletçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Kim Dergisi (1958) Yıl 1, Sayı 1, İstanbul.

KUDRET Cevdet (1990) *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman III, Cumhuriyet Dönemi (1923–1959)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

RIFAT Mevlanzade (1993) *Türkiye İnkılabının İç Yüzü*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993.

SAKAL Fahri (Mart 1996) “Ağaoğlu Ahmet Bey’in Demokrasi Anlayışı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 12, Sayı:34.

ŞİMŞİR Bilal (1985) *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

YETKİN Çetin (1967) *Atatürk’ün Başarısız Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası, Toplumsal Dönüşüm Yayınları*, İstanbul.

İnternet

<http://www.biroybil.com/showthread.php?t=4809>, Erişim Tarihi : 22 Ocak 2010.

EK: Samet Ağaoğlu'nun Nüfus Cüzdanı Örneği

T. B. M. M. AZASININ

TERCÜMEİHAL KÂGIDI ÖRNEĞİ

1800 1800

Adı ve Soyadı	Samet Ağaoğlu	Hınci rütbesi	
Babasının ve Anasının adı	Ahmet - Kafkaslı	Mesleki ve işi	Avalat
Doğum yeri ve tarihi	Kafkasya - 1325	Yedek Subay ise Şubesi ve Sıra No.su	
Tahsili	Hukuk fahdiltesi	Evliliği olup olmadığı, kaç çocuğu bulunduğu	evli, 3 çocuğlu
Bildiği dil(s)e	Ermenice	Sevimesi ve sevdiği işi durumu	iç ticaret uzmanı bulunduğu
Hıncisi	Hukuk	Memur olup olmadığı	
Eserevi	mütacaddit içtimai, Hukuki, Eğebi eseri var.	Mebusukları	Kanisa